

0_leo_endedijk_totaal	
Aantal minuten:	128
Aantal sprekers:	2
Taal:	Nederlands

- SP1: In de serie moleniconen spreek ik met Leo Endedijk. Het wordt een gesprek over de ontwikkeling van De Hollandsche Molen sinds 1985, het jaar waarin Leo bij de vereniging in dienst trad tot nu, 2021. Leo Endedijk begon als redacteur van het verenigingsblad. Vijf jaar later was hij de directeur, een functie die hij bekleedde tot september 2017. Sindsdien is hij hoofd belangenbehartiging. Het verhaal van Leo Endedijk gaat vooral over de ontwikkeling en de positie van de vereniging, niet alleen in de molenwereld maar ook in de monumentenwereld. In het bijzonder kijkt Leo terug op de beginjaren die werden gekenmerkt door een aanvankelijk moeizame maar later steeds constructievere samenwerking van De Hollandsche Molen met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nu de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Maar er is nog veel meer te bespreken. De sterk veranderde positie van De Hollandsche Molen ten opzichte van het publiek, de stappen die de vereniging heeft gemaakt op het gebied van de fondsenwerving en de ware cultuuromslag die in de afgelopen 35 jaar heeft plaatsgevonden in de molenwereld en zeker ook wel binnen De Hollandsche Molen. Wat betekende dit alles voor de vereniging en hoe belangrijk was de rol van Leo Endedijk? Dag Leo.
- SP2: Dag.
- SP1: We beginnen bij het begin, 1985. Jouw entree bij De Hollandsche Molen was via het verenigingsblad. Hoe kwam je daar terecht?
- SP2: Ik was in die student, werkstudent. Ik had diverse baantjes gehad op de universiteit, onder andere journalistieke baantjes, ik was eindredacteur geweest van een studentenblad, alsook journalistiek medewerker geweest van het universiteitsblad. Daarnaast had ik ook een jaar lang... Was ik notulist geweest voor de studierichting. Maar al die baantjes die stopten en in de jaren '80 was er een enorme werkloosheid. Dus ik zocht eigenlijk gewoon een baan en toen verscheen in de krant een advertentie van De Hollandsche Molen. Ik had helemaal geen verstand van molens maar ik had wel verstand van het maken van een blad en het schrijven van stukken. Ik heb gesolliciteerd. Dat was in 1984. Na een vrij lange sollicitatieprocedure toen werd ik aangenomen en op 1 april 1985 begonnen.
- SP1: Wat was jouw ambitie?
- SP2: Mijn ambitie was om het één of twee jaar te doen. Want ik dacht van dit is toch niet helemaal mijn wereld. Maar dat is een beetje een lang jaar geworden, zeg ik dan weleens gekscherend. Maar even serieus, dat had toch ook wel te maken natuurlijk met die werkloosheid. Het was niet zo makkelijk om een andere baan te vinden. Maar belangrijker nog dat ik eigenlijk toch wel heel snel gegrepen werd door de enorme veelzijdigheid van het werk hier. Het was nooit elke dag hetzelfde, er was altijd wel iets anders te doen. En ook de mensen die zich verbonden voelden en die bezielde waren door molens vond ik eigenlijk ook wel heel fascinerend. Dus ik ben er eigenlijk heel snel gewoon ingerold. Ik heb wel heel lang steeds geroepen: "Ik heb geen verstand van molens.". Dat was ook wel een beetje een goede politiek want dan beland je ook niet in allerlei technische discussies. Misschien zagen mensen me wel een beetje als een buitenstaander maar raakte je ook niet echt in de toenmalige stevige discussies die er waren. Je raakte daar dan niet in betrokken. Je werd geen partij.

- SPI: Ja. Die zekere afstand tot molens kwam je van pas.
- SP2: Ja. Het was ook wel de eerste, niet helemaal maar... Ik was eigenlijk ook al de eerste die in dienst kwam primair vanwege je professionaliteit, vanwege je kennis, ervaring en opleiding. Daarvoor was het eigenlijk een beetje gebruikelijk dat, voor de meeste functies, door het relatienetwerk was er iemand die wat te doen moest hebben en die ging dan aan de slag bij de vereniging. Of mensen die liefhebber waren vanuit die betrokkenheid doorschoven. Ik was, denk ik, wel één van de eerste die... Even los wel van de mensen in de administratie want dat waren niet mensen die primair uit de molenkring kwamen. Maar in de inhoudelijke functies was dat eigenlijk wel gebruikelijk en dat was ik dus duidelijk niet.
- SPI: Wat waren jouw eerste indrukken van de vereniging?
- SP2: Ik weet nog wel dat ik... Je had natuurlijk geen internet in die tijd. Dus de voorbereiding op dat sollicitatiegesprek, bleek dat het blad dat er toen was dat heette Molennieuws, dat lag in de bibliotheek. Dus dat ben ik gaan bekijken en toen dacht ik bij mezelf: nou, dat is toch wel een stoffige aangelegenheid. En dan zie je dat je bepaalde percepties ook wel krijgt want ik heb heel lang beweerd dat... Er stond een foto van de toenmalige directeur, meneer de Koning, en in mijn beleving liep die ook in een driedelig pak met vest. Nou, meneer de Koning heeft nooit een vest gedragen, althans niet dat ik weet. Dus dan zit er wel een bepaalde perceptie al heel gauw in je hoofd. Ik kwam van de universiteit toch van een hele progressieve, zeg maar linkse signatuur, wat ik gedaan had. En ik kwam ineens terecht in een toch veel conservatiever, op een aantal punten burgerlijk en milieu... En ja, dat was wel een cultuurshock eigenlijk. Maar ik was er misschien ook wel aan toe. Ik had eigenlijk al een beetje afstand genomen van het hele universitaire wereldje.
- SPI: Dus ik zie voor mij een wat linkse rakker die in een vereniging komt die wat burgerlijker was.
- SP2: Ja, veel formeler was. Bekend is ook wel dat... Ik heb toen drie sollicitatiegesprekken gehad en bij het eerste, dat was met meneer de Koning en mejuffrouw Vanstevens toen nog, die schreef bij de brief van: een leuke jongen met kettinkje. Want ik droeg een kettinkje. En ik weet nog de voorbereiding op dat gesprek, ja, ik had toch wel de indruk van ik moet toch wel even niet mijn allersjofelste kleding aan. Dus ik had in mijn ogen hele nette grijze schoenen. Maar de dag dat ik dat sollicitatiegesprek had regende het pijpenstelen. Maar ik moest met de tram daarnaartoe. Ik had toen zelfs geen rijbewijs. En toen had ik toch maar mijn laarzen aangetrokken maar niet bedacht van wanneer moet ik dan die nette schoenen aantrekken. Dus uiteindelijk heb ik die toch in de tram aangetrokken en uiteindelijk kwam ik soppend aan op de Herengracht in de Gouden Bocht. Ja, in één van de chicste panden van Amsterdam waar toen het kantoor was. Dat werd me uiteindelijk wel vergeven maar ik was wel duidelijk een beetje een buitenbeentje daarin.
- SPI: Ja. Wat waren jouw eerste wapenfeiten?
- SP2: Wat heel opvallend was, was dat toen ik solliciteerde werd er gezegd van: "We gaan een nieuw blad beginnen.". Dus ik dacht van: nou, dat ga ik nu uitvoeren. En eigenlijk op de eerste dag bleek dat dat helemaal niet het geval was. Er was helemaal geen besluit over genomen, er was geen idee hoe het er dan moest gaan uitzien, er was helemaal geen research gedaan, er was geen kader gemaakt, dus eigenlijk niks. Dus dat ben ik eigenlijk wel toen heel snel gaan opbouwen omdat wel duidelijk was dat aan het eind van dat jaar 1985 zou dus die verandering plaatsvinden. Dat blad Molennieuws was op A5-formaat en

dat was eigenlijk gewoon een verenigingsblad. Dat werd door de mensen die dat maakten ook gewoon beaamd. Die vonden ook dat De Hollandsche Molen een vereniging van liefhebbers vooral was. En publieksbenadering dat was, zoals de toenmalige voorzitter een keer zei, de vulgarisatie van het molenbehoud. Terwijl het wel die kant op moest. Maar men wist niet, en eerlijk gezegd ik zelf ook niet hoor, helemaal hoe dat het dan precies zou moeten en wat erbij om de hoek zou komen kijken. Dus ja, ik heb dat blad helemaal van begin af aan opgebouwd. Een redactie gevormd, uitgever gezocht, ook het financiële... Er was helemaal financieel geen enkel kader wat er dan zou moeten zijn. En ook de besluitvorming daarover voorbereid. Dus een notitie gemaakt die naar het bestuur ging. Het toenmalige dagelijkse bestuur had je en toen het algemeen bestuur. Ja, die horde moest genomen worden om uiteindelijk dan toch met ingang van 1986 met het blad Molens van start te gaan.

SPI: Ja. En dat blad Molens, wie ging dat lezen?

SP2: Het idee was dus dat het een grotere groep zou worden dan de leden. En dan bleek dus in de praktijk toch behoorlijk tegen te vallen praktisch gesproken omdat toen ook de bladenmarkt overspoeld was en een nieuwe titel niet zo makkelijk viel. Maar vooral ook, en dat is eigenlijk altijd een beetje wel de spagaat gebleven, de mensen die het maakten, de redactie, dat waren wel weer mensen uit die liefhebbershoek. Dus die stelden wel een aantal eisen aan de inhoud die nogal eens botste met het publiekskarakter. Ik denk dat het op dit moment een veel betere balans gevonden heeft. Dat was toen wel heel erg lastig en er kwam ook heel veel kritiek steeds van: "Ja maar, dat staat er niet in." En: "Dat klopt niet." En eindeloze discussies als iemand overleden was of je een in memoriam moest plaatsen of niet. Ja, dat was... En dat maakte het er niet makkelijker op. En vreemd genoeg, en achteraf denk ik van het is wel een beetje tegenstrijdig van mijn karakter, ben ik wel mee... Heb ik wel geprobeerd iedereen bij elkaar te houden, ook een beetje te vriend te houden. Maar ik was er heel snel van overtuigd van deze 'markt' is te klein om daar met verschillende dingen te gaan werken. Je moet... En De Hollandsche Molen is toch de moedervereniging, is toch de basis voor velen en iedereen moet zich uiteindelijk daar thuis voelen. Dus ja, dan wordt zo'n blad wel een beetje misschien een compromis. Dus eigenlijk die verbreding. Er waren toen ideeën dat doordat het blad ineens het aantal leden gigantisch zou toenemen. Dat is natuurlijk nooit gebeurd.

SPI: Dan wordt het 1990. Dan maak je de stap van het redacteurschap naar het directeurschap. Op het eerste gezicht is dat een opmerkelijke carrièreswitch. Hoe kwam dat? Hoe is dat gegaan?

SP2: Dan moet in nog een klein stapje even terug doen want naast het blad was ik ook aanwezig bij alle vergadering omdat ik moest notuleren en daardoor kreeg ik natuurlijk heel snel een heel goed beeld van wat er allemaal speelde. En ik was ook niet op mijn mond gevallen en ik denk dat ik ook een behoorlijke intelligentie heb dus ik praatte ook volop mee. Dus ik was eigenlijk in het beleid al behoorlijk ingevoerd. En de situatie was toen, meneer de Koning was directeur maar die zou met pensioen gaan. Dan heeft die nog een paar jaar doorgewerkt. Maar door problemen met zijn gezichtsvermogen kwam op een gegeven moment duidelijk in beeld: dit gaat zo niet meer. Hier moet gewoon een ander iemand voor komen. Dus ik was op dat moment al redelijk op de hoogte van een heleboel zaken, meer dan alleen dat blad. Ik ben toen al een keer eerder gepolst van: "Zou je dan eventueel de Koning willen opvolgen?". Dat vond ik toen nog te vroeg maar in 1988 toen werd door het bestuur gezegd: "En nu gaan we de knoop doorhakken.". Toen is er een commissie gevormd uit het bestuur, een commissie van twee personen, Henk van den Burg en Jan Spoel. Die hebben toen iedereen gesproken en een rapport gemaakt. Dat rapport had als conclusie: "Er is geen geld om een nieuwe externe

directeur aan te trekken dus we moeten het doen met degenen die er nu werken en de enige met de capaciteit daarvoor dat is Leo Endedijk. En daarachter zat wel een groot meningsverschil of opvatting over hoe de toekomst er nu uit moest gaan zien. En dat was eigenlijk grofweg gezegd... Er waren twee lijnen van mensen die traditioneel bij De Hollandsche Molen waren en die dat hele molenbehoud van binnenuit hadden meegemaakt en heel erg gericht op de overheid, heel naar binnen gericht, heel erg gericht op techniek, heel erg gericht op... Toen ik bij De Hollandsche Molen kwam vroeg ik één van de eerste dagen van: "Zeg nou eens wat eigenlijk in één zin de doelstelling van de vereniging is.". En toen werd er gewoon gezegd: "Er mag geen molen meer verloren gaan.". Punt. Dat was eigenlijk... Alles was daarvan doordrongen. En vanaf 1970 kwamen, en dat was de tweede stroom, de vrijwillige molenaars. En dat is van het begin af aan een behoorlijke spanning geweest. Het is niet echt tot een conflict gekomen maar er zat echt wel een behoorlijke spanning tussen die twee groepen. Vooral ook omdat die vanuit... Die vrijwillige molenaars, wat overigens alleen mannen waren, er waren bijna geen vrouwen bij, maar jonge mensen waren. Er was dus eigenlijk ook sprake in zekere mate van een generatieconflict. Maar die zeiden vooral van: "Wij willen dat de deuren opengaan. Wij willen dat we naar buiten treden. We willen laten zien aan de wereld wat we doen en op die manier draagvlak creëren.". Ja, en dat speelde eigenlijk al bij dat nieuwe blad, dat speelde op de achtergrond eigenlijk al die tegenstelling die er was. En ook bij dat directeurschap want er was al iemand in dienst gekomen vanuit, dat was ook een vrijwillig molenaar, die eigenlijk in beeld was om de nieuwe directeur te worden. En dat liep vast, dat liep niet goed. Toen is dus besloten om dat onderzoek te doen en kwam eruit dat ondergetekende dan de beste papieren had om die functie te gaan doen.

SP1: Ja. Je zegt daar iets over die molenwereld van destijds. Misschien kunnen we daar nog even wat dieper op ingaan. Hoe stonden de molens erbij in die periode 1990, in die cultuur waar dat generatieconflict speelde? Hoe stonden de molens erbij?

SP2: Nou, matig. Matig. Er was natuurlijk een golf in de jaren '70, toen was er behoorlijk wat geld geweest, is er behoorlijk veel gedaan. Maar er waren... Overal in Nederland stonden nog wat we dan de wrakken noemden. Molens die eigenlijk in zijn totaliteit gerestaureerd moesten worden. Er waren ook toen nog heel veel rompen en restanten waarvan in de opvatting van toen we vonden dat die ook gecompliceerd moesten worden. En eigenlijk keken we niet zozeer naar die technische staat maar wat altijd maatgevend was, in elk jaarverslag werd daar mee begonnen, het aantal molens. En dat refereerde weer aan: er mag geen molen gesloopt worden. In de geschiedenis van het molenbehoud is ook de molensloop een heel belangrijk thema geweest. Die sloop tegenhouden was vaak het eerste, vaak het begin om een molen een nieuwe toekomst te geven. Dus maatgevend was het aantal molens en dat was elk jaar een enorme uitzoekerij van hoeveel zijn er nou bijgekomen, hoeveel zijn eraf gegaan. Maar je zag wel geleidelijk aan dat aantal toenemen. Maar in de jaren '80 veranderde er heel veel in het beleid van de overheid, van de Rijksoverheid. En er was gewoon geen geld en als er geld was werd dat geld pas na vijf jaar uitbetaald. Dus het was een heel ingewikkeld systeem met voorfinancieringen en dergelijke. En ja, het is niet zo dat in die periode echt nog molens, anders dan door brand of door storm, verloren zijn gegaan, dus niet door verwaarlozing. Maar het was wel... Ja, je had altijd wel het gevoel dat je tegen de bierkaai aan het vechten was.

SP1: En dat generatieconflict, kun je daar een voorbeeld van geven? Waarin speelde dat bijvoorbeeld?

SP2: Nou, de molenaars die hadden vrij snel een molendag georganiseerd. Dat was een dag waarop eigenlijk de doelstelling was zo veel mogelijk molens draaien. En dat zat helemaal

niet in de genen van De Hollandsche Molen. Heel snel al is besloten dat in ieder geval De Hollandsche Molen zou de kosten van die molendag gaan betalen. Nou, dat gaf best veel gedoe want hoeveel geld is daar dan voor. En wat elk jaar een bron van conflicten was, was er werd altijd een poster gemaakt. En het ontwerp kwam dan vanuit De Hollandsche Molen, vanuit een ontwerpbureau of een drukkerij. En dat moest dan altijd ter goedkeuring nog naar het Gilde van Vrijwillige Molenaars. Daar zijn conflicten over uitgevochten, dat wil je niet weten. En dat ging over triviale dingen. Wat er wel op mag en wat er niet op zou mogen. Maar daarachter zat eigenlijk wel het onuitgesproken onderwerp, de vraag van hoe openzetten wij nou die molens. Er stond op die poster, we hadden altijd die discussie, al dan niet een telefoonnummer van De Hollandsche Molen. En er waren heel veel mensen bij de vereniging die zeiden: "Ik wil dat telefoonnummer er niet op hebben want dan bellen mensen op en dan moeten wij routes voor ze gaan ontwerpen en dergelijke.". Dat is een hele tijd een hele hoop gedoe geweest. Dus dat gaf wel zo'n voorbeeld van... Het is niet zo dat die partijen echt tegenover elkaar zijn gaan staan of zijn komen te staan in een clash. Er is niet echt een conflict geweest. Er zijn wel spanningen geweest. Ik denk dat het heel belangrijk is geweest. Ik denk dat het heel belangrijk is geweest dat vrij snel één en later twee vertegenwoordigers van het gilde ook in het bestuur van De Hollandsche Molen kwamen, in het dagelijks bestuur. Dat gaf op zijn beurt dan ook al weer spanningen want mensen met last en ruggespraak in een bestuur is nooit zo eenvoudig. Dus uiteindelijk is het wel goed afgelopen maar dat onderliggende thema van: zijn we nou eigenlijk een club van liefhebbers of zijn we nou eigenlijk een club die dat mooie monument wat ons toevertrouwd is probeert open te stellen en uit te dragen? Dat conflict is er heel lang geweest. Of die tegenstelling, het is geen conflict. En wat je nu ziet is eigenlijk het omgekeerde. Als je nu molenaar wordt dan wordt er eigenlijk vanuit gegaan dat als je dan op de molen bent dat je dan ook gewoon bezoek ontvangt. Terwijl in de beginperiode toen ik bij De Hollandsche Molen kwam werken waren er bosjes molenaars die zeiden: "Maar dat doe ik niet want ik ben alleen de molen aan het bedienen en ik moet dat volk niet over de vloer hebben.". Nu is dat toch anders. Nu moet je verantwoorden als je geen bezoek wil ontvangen. Tenzij je in de molen woont, dan is het natuurlijk niet mogelijk. Dus je ziet wel hoe die panelen zijn gaan schuiven in de loop van de tijd.

SP1: We komen zo nog even terug op de rol van de molen en het publiek. Toch nog even: je noemde deze periode in een ander interview een achtbaan. Ik stapte in een achtbaan. Hoe heb jij je daar staande gehouden? Of misschien moet ik wel vragen: hoe heb je het karretje weer rustig in het poortje, in het huisje geloodst?

SP2: Ja, ik denk uiteindelijk dat een paar dingen belangrijk waren. Wat ik eerder al zei dat je toch probeert iedereen zijn plek te geven en dat je weet van moet niet klappen, dit moet niet uit elkaar klappen. Ik denk persoonlijk dat ik, wat ik eerder ook zei, omdat ik zelf geen molenaar ben en ook nooit die ambitie heb gehad dus ik ben altijd toch wel in zekere mate een buitenstaander, zeker in die beginperiode, geweest. Dat dat geholpen heeft. En ook wel een aantal verstandige mensen om je heen. Dus ook wel een aantal bestuursleden, ook wel een aantal collega's en eigenlijk de zaak bij elkaar houden, om maar die vreselijke uitdrukking te gebruiken, heb ik toch ook wel vooral geleerd van meneer de Koning. En meneer de Koning was natuurlijk... Dat was De Hollandsche Molen. Die is in 1946 bij de vereniging komen werken en die heeft eigenlijk als technisch adviseur zo tientallen jarenlang het beeld bepaald. En wij konden al heel snel heel goed met elkaar overweg. De Koning was een individualist, hij ging altijd in zijn eentje op pad en ik mocht al heel snel mee. Nou, dat was wat want nooit mocht iemand met hem meerijden en naar een bepaalde molen toegaan. En hij leerde mij ook van: luister naar de mensen, luister, luister, luister. Ik heb bezoeken gehad dat die geen woord zei. Ik vroeg ooit eens: "Meneer de Koning, waarom zei je nou helemaal niks?". Hij zei: "Heb je dat niet gehoord? Die mensen moesten hun verhaal kwijt.". Dus dat je uitgaat van de

mensen zelf. En ja, misschien zit dat dan in mijn karakter en ook wel een beetje in mijn opvoeding. Dat heeft, denk ik, gewoon ook wel gewerkt. Ja, en daarmee samenvattend De Hollandsche Molen is toch de club waar iedereen thuis moet kunnen komen. En dat vond ik ook wel heel fascinerend want één van de eerste ledenvergaderingen die ik bijwoonde, ja, daar zat ik naast een molenaar, een jongen die alleen maar lagere school had gehad, en die zat heel gezellig te keuvelen met een baron, Beelaerts van Blokland. En al die verschillende gradaties die waren aanwezig. Ik heb me wel aangepast. Sommigen hebben zich daarover verbaasd. En dat vond ik wel een heel mooi verhaal, wat dat illustreert. We hadden het daarstraks over dat directeur worden. Ik wist dat helemaal niet maar dat was al intern door meneer de Koning en een aantal bestuursleden bedacht van Endedijk moet dat worden. En toen was er op een gegeven moment een bijeenkomst, dat was in de Kaag en toen had de Nederlandse molenstichting een grote monumentenprijs gekregen van Prins Bernard Cultuurfonds. En die werd daar uitgereikt en daar was een grote bijeenkomst. Ik zou daar naartoe gaan ook vanwege het blad omdat ik daar een verhaal over zou schrijven.

SP1: Wanneer was dit?

SP2: Dit moet geweest zijn in 1988, denk ik. En ik had in die tijd nog nooit... Ik droeg geen kostuums en zo, dat had ik in mijn verzetsjaren zal ik maar zeggen was ik dat niet meer gaan doen. Maar ik had in mijn ogen een prachtige gele trui gekocht. En ik dacht: die trek ik aan want die vind ik wel mooi. Toen zat ik uiteindelijk in die bijeenkomst. Ik denk een man of 40 was daar, in mijn beleving alleen maar in grijze colberts en zwarte pakken. Dat was natuurlijk niet zomaar in je beleving wel. Dus ik voelde me verschrikkelijk opgelaten. En toen dacht ik van: ik moet me wel gaan aanpassen. Ik moet niet die lijn doortrekken van je eigen ding doen, je moet je aanpassen wil je zaken kunnen doen. En wat toen ook bleek, ik was helemaal niet meegenomen door de Koning voor het blad een verhaal te schrijven maar hij wilde me gewoon laten zien van: kijk, dit wordt de nieuwe directeur. Dus het was een bewuste actie om mij te presenteren aan het volk, aan het molenvolk. En dat verhaal van die gele trui dat heb ik nog heel vaak verteld.

SP1: Ja. Heeft de Koning nog iets gezegd over die gele trui?

SP2: Niets.

SP1: Niets?

SP2: Niets want dat zou die ook nooit doen. Het was eigenlijk een hele... Ja, in de openbaarheid was het een hele beschaafde, hele rustige, beetje formele man. Onder elkaar kon je verschrikkelijk lachen met elkaar, had die fantastische verhalen en een hele mooie humor. Wat ook wel in die, maar dat is iets later gebeurd, dat was dat ik... Wij organiseerden één keer per jaar een excursie voor onze leden. Toen ik in '85 er kwam was het nog heel groot. Toen gingen we twee zaterdagen met elf bussen in totaal gingen we door een bepaalde streek. Dat was toen de Alblasserwaard. En na een aantal jaren, dat was één persoon die dat altijd organiseerde en die stopte ermee, toen ben ik dat gaan doen. Dus ik ging elk jaar een week naar een bepaalde streek en dan had ik meestal een hotelletje en dan ging ik zelf die route verkennen en uitzetten. En dat was wel een manier om de molens in dat gebied heel goed te leren kennen. En soms vragen mensen weleens aan mij van: "Je kent zeker elke molen in Nederland?". Nou, dat is niet zo. Maar ik denk wel zo'n twee derde. En dat komt vooral ook uit die periode. En dan heb je bij het uitzetten van zo'n excursie met heel veel mensen gesproken op hun plek. Mensen zitten in hun eigen omgeving en dan vertellen ze hun verhaal veel makkelijker dan als dat officieel is op een ledenvergadering, in een dure of chique locatie in Amsterdam of op

het kantoor van de vereniging. Dat heeft ook wel heel belangrijk geweest om dat veld, ja, toch misschien ook wel tot op het bot goed te leren kennen.

- SP1: Ja, ik snap het. Je trok als het ware de molenaars en de molens zo de vereniging in.
- SP2: Ja.
- SP1: Jij ging eigenlijk als vereniging daarheen daarmee.
- SP2: En daarmee liet je zien dat van die tegenstelling geen tegenstelling hoefde te zijn. En dat het behoud van de molens, dus het restaureren en onderhouden, dat het ook ten dienste was juist van die molenaars. Die molenaar moest begrijpen dat zonder een goed werkende molen hij ook niet zijn hobby kon uitoefenen.
- SP1: Nee. Tot zover de achtergrond en de cultuur van de molenwereld. Dan gaan we een stapje verder in het verhaal, jouw directeurschap. Het beslaat een periode van 27 jaar waarin de vereniging zich opnieuw heeft uitgevonden zou je kunnen zeggen, met succes. We verdelen dat in vier hoofdstukken. Als eerste de relatie met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, voorheen Rijksdienst voor Monumentenzorg. Leo, hoe was de rolverdeling in de decennia voordat je aantrad? Dus in de periode, laten we zeggen, 1960 – 1985. Stel je was eigenaar van een molen in die tijd die gerestaureerd moest worden. Met wie had je toen te maken?
- SP2: Je moet zelfs nog een stapje teruggaan, eigenlijk vanaf de oprichting van de vereniging tot aan 1960 was De Hollandsche Molen de officiële adviseur van de minister, van de minister van cultuur. Dat betekende dat als je inderdaad een probleem met je molen had dan nam je contact op met De Hollandsche Molen en dan werd dat besproken en dan ging de vereniging kijken wat kunnen we doen en kunnen we eventueel ook financieel bijspringen. Als dat gebeurde dan werd dat als advies naar de Rijksoverheid gebracht en dan werd er meestal gezegd: “Oké.”. En dan zorgde de vereniging ook voor de hele begeleiding van de uitbetaling. Dat was een systeem wat lange tijd redelijk tot goed gewerkt heeft alleen na de oorlog bleek dat... Voor de oorlog heeft de vereniging altijd als criterium gehad we doen alleen maar steun als die molen ook daardoor kan blijven werken. En dat was na de oorlog gewoon niet meer mogelijk door de economische verandering. Toen in de oorlog zijn er zo'n 150 molens beschadigd geraakt. Toen kwam ook na de oorlog... Ja, bedrijven werden beëindigd en molens die dreigden gesloopt te worden. Toen heeft als tussenstap de vereniging de provincies gevraagd sloopverordeningen op te stellen. Dus dat betekende als je jouw molen wilde slopen moest je eerst toestemming vragen van de provincie. Om dat goed te begeleiden werden er provinciale molencommissies opgericht en dat leidde dan tot dat die provincies ook een beleid begonnen te maken om dat te voorkomen. En De Hollandsche Molen zat in al die commissies en had daar ook een hele belangrijke rol in. Dus naast het rijksniveau kwam er ook duidelijk een provinciaal molenniveau. Niet in elke provincie maar in vele wel. Maar de overheid wilde toch... In 1961 kwam de monumentenwet. Eigenlijk zijn alle molens die toen nog een wiekenkruis of een waterrad zijn integraal op die lijst geplaatst met hele summiere beschrijvingen. Maar toen was wel nodig dat ook de Rijksoverheid daar meer ondersteuning aan gaf en meer begeleiding in gaf. En toen is besloten bij de toenmalige Rijksdienst een afdeling molens op te zetten. Dat was in 1960. In 1960, 1961. En die is er uiteindelijk ook gekomen en daar is eigenlijk al een beetje een kiem gelegd van een veel langer durende, niet conflict maar tegenstelling. Want eigenlijk wilden de mensen van het Rijk dat de Koning dan het hoofd van die afdeling werd. En dat wilde de Koning niet want de Koning had nog een architectenbureau en hij wilde dat blijven combineren.

SP1: De Koning, de voorzitter dus van De Hollandsche Molen?

SP2: De latere directeur.

SP1: Ja.

SP2: De latere directeur.

SP1: Ja, sorry. Directeur. Ja.

SP2: Hij was toen technisch adviseur. Toen is uiteindelijk om een lang verhaal kort te maken wel die afdeling gekomen. Is er ook één persoon aangesteld. Toen is besloten om vanaf, en dat is vanaf 1961 tot 1970, om een driemanschap in Nederland te hebben. De drie K's werd dat ook genoemd. Korpershoek voor het zuiden, de Koning voor het noorden en de Kramer, dat was de man van de Provinciale Waterstraat Zuid-Holland en Zuid-Holland had toen al de meeste molen, voor Zuid-Holland. En die negen jaar hebben die het molenbehoud vormgegeven. Dus als je dan een probleem had als eigenaar ging je daar naartoe. En dat voor ons ook een reden om iemand extra in dienst te nemen om dat te ondersteunen en die technische kant goed te doen. Maar door allerlei redenen en niet in de laatste plaats omdat De Hollandsche Molen zich niet beperkte tot dat noorden maar vond dat ze in heel Nederland dingen wat voor het zeggen moest hebben, is in 1970 door toenmalig minister Klompé besloten om daarmee te stoppen. Dat driemanschap is beëindigd en toen is de afdeling molens veel groter geworden. In totaal drie, vier mensen kwamen er toen. En toen was dus de rol van De Hollandsche Molen als de technisch adviseur of het technisch geweten beëindigd en dat leidde onder andere tot het ontslag van mensen hier die toen bij de vereniging werkten. Dat is een heel traumatische periode geweest die nog heel lang doorgeëttend heeft. Vanaf dat moment heeft eigenlijk de molenconsulenten van de Rijksdienst hebben eigenlijk het goed voor het zeggen gehad. Dat veronderstelt of dat het een stelletje machtswellustelingen waren maar dat was helemaal niet zo. Maar de structuur was zo dat zij eigenlijk alles vervolgens gingen doen. Vanaf het moment dat je met iemand gaat praten van: "Hé, met die molen moet wat gebeuren.". Tot aan de restauratie en opleving. Al die verschillende stappen die werden door de Rijksdienst gedaan. En dat was ook het maken van een plan, van een bestek, het toekennen van subsidies want de Rijksoverheid deed dat toen nog, tot de keuze van de molenmaker, uitvoering. Nou, en dat was natuurlijk eigenlijk een combinatie van verantwoordelijkheden en taken die niet goed was.

SP1: Alles in één hand.

SP2: Alles in één hand. Het heeft wel geleid tot heel veel molens die behouden zijn zonder meer. Dus echt het is absoluut willen voorkomen dat de indruk zou worden gewekt dat mensen het verkeerd gedaan hebben. Er gingen allerlei verhalen over, met name met de molenmakers van dat er allerlei kongsi's waren en dat er belangen waren. Dat is allemaal gewoon niet waar. Daar durf ik echt mijn hand voor in het vuur te steken. Maar er was vervolgens geen enkele discussie meer. Ik weet bijvoorbeeld nog wel dat in het begin dat ik bij de vereniging kwam eind jaren '80 toen was er bijvoorbeeld... Hier in Friesland heb je kleine molentjes en die kleine molentjes, spinnenkoppen, die hadden allemaal nog een houten bovenas. Terwijl vroeger had elke molen een houten bovenas maar dat was allemaal vervangen door gietijzer. En toen had op een gegeven moment de man van de Rijksdienst die daar verantwoordelijk voor was opdracht gegeven. Er moest een keer een as gemaakt worden. Die maak je maar van gietijzer en maak er meteen maar tig want dan hebben we een voorraadje voor de volgende. En daar was helemaal geen discussie over geweest. Is dat nou eigenlijk wel historisch verantwoord en is dat wel

goed? En dat was eigenlijk wel een voorbeeld van hoe het ging. Dus het was heel erg opgericht van zo doen we het, zo moet het en, ja, daar had natuurlijk vanwege het verleden De Hollandsche Molen behoorlijke kritiek op. Maar ook ten principale. Dus ik weet nog toen ik bij de vereniging kwam was er meteen zowel op het niveau van bestuur, want één keer per jaar was er een gesprek met de Rijksdienst met de directie, alsook op het uitvoerend vlak was die tegenstelling er.

SPI: Ja. Was er nog ruimte voor kennis en kunde van De Hollandsche Molen in die periode?

SP2: Nou, op zich niet behalve als er externe oorzaken waren. Want wat er eigenlijk gebeurde was, ja ogenschijnlijk toevallig, weet ik niet precies, maar in '72 kreeg De Hollandsche Molen anderhalf miljoen gulden van de Rabobank. De Rabobank ging een centrale bank maken, wilde dan een goed doel steunen en De Hollandsche Molen kreeg anderhalf miljoen gulden. Dat was een vermogen in die tijd. En net in die periode van de jaren '70 kwam dat systeem op gang dat de Rijksoverheid wel subsidie toekende maar dat pas na een aantal jaren uitbetaalde. En toen heeft De Hollandsche Molen dat geld van dat, en dat heette het [? 00:33:02], heeft dat ingezet voor meer dan 40 molens de restauratie voor te financieren. Dus dat is wel een voorbeeld van... En later, daar komen we denk ik later in dit gesprek nog wel op terug, voor het Prins Bernhard Cultuurfonds wat jaarlijks een bedrag beschikbaar stelde wat wij weer verdeelden. Dus het was niet op basis van je deskundigheid dat je een rol kreeg maar het was op basis vaak van financiële middelen. En het was ook weleens als een eigenaar het niet eens was met een beslissing van de Rijksdienst, en dat kwam best nog weleens voor, dat ze dan toch bij ons ten rade gingen van: "Wat moeten we daar nou mee?". Ook een mooi voorbeeld daarvan was een molen die gerestaureerd werd en daar werd ook het rieten dak helemaal vernieuwd. Het bestek was gemaakt door iemand van de Rijksdienst. Molenmaker, rietdekker uitgekozen op voorstel van hun. En toen was het klaar en toen kwam die man van de Rijksdienst nog een keer langs en die zei: "Maar dat is niet goed uitgevoerd. Dat is veel te dun.". Ik was toen nog directeur. Toen belde die eigenaar mij op: "Wat moet ik nou?". Nou, heel het verhaal uitgeplozen. Juridisch had die helemaal geen poot om op te staan. Uiteindelijk bleken er nog fouten te zijn gemaakt met inmeten. Dat is wel weer opgelost maar dat voorbeeld gaf wel aan dat er te veel bevoegdheden in één hand waren. En over dat soort dingen werd er met enige regelmaat wel bij ons geklaagd.

SPI: Ja. Toen werd je directeur vanaf 1990. Wat het meteen één van jouw belangrijkste doelstellingen, misschien wel jouw missie om de positie van De Hollandsche Molen daar weer in te krijgen?

SP2: Jazeker, ja. En dat kwam met enige regelmaat ook wel terug. Want op directieniveau bij de Rijksdienst werd wel ingezien dat dit toch, nogmaals met alle respect voor wat de mensen gedaan hebben, maar die afdeling molens was eigenlijk... Had men echt totaal geen grip op. Die hadden hun eigen wetten. Wetten, nou ja. Hun eigen gebruiken, hun eigen manier van werken. En vanuit het management was er totaal geen grip op, althans dat beeld kreeg ik. En wij hebben ook een paar keer daar ook vertrouwelijke, geheime gesprekken over gevoerd. Eén keer is het zelfs ook serieus in beeld geweest dat De Hollandsche Molen een zogenaamd technisch bureau zou gaan oprichten waarin alle expertises zouden samenkomen die er waren en waarbij ook dan een aantal mensen van de Rijksdienst zouden komen. En dat zou veel meer een open structuur worden met meerdere disciplines en meerdere kennissen. En dat je juist door kennisuitwisseling het niveau van molenbehoud op een hoger... Dat je het molenbehoud op een hoger niveau zou kunnen brengen. Dat is uiteindelijk niet doorgegaan omdat mensen dat niet wilden en veel praktische redenen eigenlijk ook. Maar dat gaf wel aan dat met enige regelmaat dit ter sprake kwam. Maar het was wel een situatie waar wij op zich niet zo heel veel

aan konden veranderen. En ik moet wel zeggen je praat er nu over en als ik terugkijk denk ik dat ik heel dingen gewoon intuïtief gedaan heb. Ik heb nooit echt een vastomlijnd plan gehad zoals wij nu echt werken met meerjarenbeleidsplannen en jaarplannen. Dat was in die tijd allemaal niet zo. Niet zeggen van een beetje aanmodderen hoor, dat is een beetje verkeerd gezegd maar er was niet echt een hele... En wat er wel veranderde, en dat was voordat ik bij de vereniging kwam was al het Rijksbeleid aan het veranderen en was er een verschuiving, een decentralisatie aan het plaatsvinden van het Rijk naar vooral gemeenten maar soms ook naar provincies toe. En daardoor was één van de elementen uit heel dat proces, namelijk het beslissen wie krijgt wel geld en wie niet, dat ontviel het Rijk en dat werd gedecentraliseerd naar gemeenten en naar provincies. Een heel ingewikkeld systeem werd er uiteindelijk gemaakt. En dat was wel de eerste stap dat het hele gesloten systeem wat er was dat het in feite opengebroken werd. Maar daar heb ik zelf geen actieve rol in gehad, althans niet op dat moment.

SP1: Maar zo ontstond wel ruimte om de kennis en kunde van De Hollandsche Molen weer in te brengen. Mensen gingen ook weer juist bellen.

SP2: Ja, dat was zo. En wij hadden natuurlijk al wel een positie gekregen op het gebied van de biotoop, de omgeving. Daar hadden we altijd iemand voor in dienst vanaf het begin van de jaren '80 en daarin hebben we ons ontzettend geprofileerd want dat was een taak. Het Rijk hield zich alleen maar bezig met het object, met de molen zelf maar de omgeving daar hadden ze geen bemoeienis mee. En dat was wel iets waar wij als expertisecentrum eigenlijk in gingen functioneren. En ook op andere onderwerpen omdat je de landelijke club was en daar kon je dingen verzamelen voor het verzekeren van molens met een thema en nog een aantal andere veiligheid later. En daarop kon jij je profileren. En later is zo substantieel steeds meer ook een rol gekomen omdat wij steeds meer de financiële middelen gingen beheren.

SP1: Ja. Ik kom zo nog wel even te spreken over hoe de relatie dan nu is. Ik wil even naar het jaar 2007, dat is het jaar van de molen. Toen kwam je oog in oog te staan met ene Jos Bazelmans. Wie was hij en wat wilde die?

SP2: Ja, ik kende hem niet, alleen van naam want hij kwam uit de archeologie en er was net een fusie geweest van de archeologische dienst, zeg maar. Ik ben even de naam precies kwijt maar met wat nu de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is geworden. Maar hij zat in de directie en hij was ook degene die de molendeskundigen aan zou sturen. En zij hielden toen elk jaar een inhoudelijk congres en dat zou dat jaar over molens gaan. Nou, dat vonden wij hartstikke leuk natuurlijk en een beetje een eer ook wel. Het was in de schouwburg in Den Haag. En ik had er een week ervoor al iets opgevangen maar de dag zelf toen kwam één van de toenmalige molendeskundigen, Gert van Reeuwijk, naar me toe vooral en die zei: "Leo, niet schrikken wat er gaat gebeuren want Jos Bazelmans gaat een stevig relationeel verhaal houden.". Nou, en ik werd ook voorgesteld aan hem en achteraf dan denk je van: ja. Men voelt al een beetje je moet het van tevoren een beetje masseren. Nou en Jos hield daar zijn verhaal wat erop neerkwam dat de manier waarop wij molens behouden hadden dat het niet in lijn was met de opvatting binnen de monumentenwereld. Dat we het heel erg als werktuig en niet zozeer als een monument met cultuurhistorische waarde behouden. Dus de cultuurhistorische waarden die werden verwaarloosd. En dat verhaal vertelde hij met een aantal voorbeelden. En ja, dat sloeg eigenlijk in als een bom. Dat was eigenlijk... Misschien was nog wel het 'ergste' dat het juist de Rijksdienst die zo lang gezegd had: "Zo moet het." ineens zei van: "Dat is allemaal verkeerd. Het moet anders.". En eigenlijk ontviel daarmee de zekerheid van veel molenmensen. Ik weet nog heel goed hij was klaar en iedereen moest even een beetje bijkomen. En ik liep daar rond op weg naar Jos en toen stonden twee medewerkers van ons die stonden met elkaar te praten, die waren witheet en die gingen meteen afbranden

van: "Dit klopt niet.". En het vervelende was dat Jos had echt de verkeerde voorbeelden gebracht. Die voorbeelden klopten gewoon helemaal niet. Terwijl wat Jos inhoudelijk wilde daar waren we eigenlijk al jaren mee bezig, om toch te proberen die bouwhistorische, cultuurhistorische component meer in beeld te brengen en minder alleen maar te restaureren en te onderhouden van dat ding moet het doen. Waardoor je allerlei veranderingen aan een molen aanbrengt die helemaal niet bij die molen horen. Dus die twee medewerkers stonden echt met de stoom uit de oren daar. Nou, dat hoorde ik even aan en ik zeg: "Ik kom straks wel weer bij jullie langs.". En verder stonden twee bestuursleden en die paktten me beet en die zeiden: "Leo, denk erom, je moet niet nu de kont tegen de krib gooien. Je moet meegaan in het verhaal.". Toen heb ik het even laten inwerken en toen wist ik intuïtief enerzijds inhoudelijk moeten we dat gesprek aangaan hierover, anderzijds moeten we ook gewoon oog hebben voor dat hier heel veel emotie inzit en dat heel veel mensen zich verraden voelen. Toen zijn we wel verder aan de slag gegaan en heeft... En dat lag ook echt aan Jos die daarin ook heel open was. Het was echt een wetenschapper die wel wat verbaasd was over die hele heftige emotionele reacties. Die gingen ook veel te ver soms. Toen hebben we erna een heel programma opgezet, in het blad veel aandacht aan besteed. Ed van Gerven heeft daar geweldig goed werk aan gedaan, vind ik. Maar ook hebben we toen een internetforum opgezet en uiteindelijk heeft dat geleid tot een soort standpuntbepaling waarbij de Rijksdienst nog een stap verder ging dan wij, waar wij ook wel gezegd hebben van: "Nou, in principe moet je aan een molen niks veranderen tenzij...". Dus die functie van werktuig die moet echt wat meer in evenwicht zijn met de historische componenten. Sinds die tijd spreken wij ook over historische werktuigen. Ik heb gezegd wel een beetje een soort compromis ook taalkundig, semantisch. Maar ook weer vanuit die gedachte we moeten wel de boel bij mekaar houden.

SP1: Ja. Die discussie Bazelmans, wat heeft die opgeleverd?

SP2: Ja, die heeft echt opgeleverd dat de praktijk nu van molenbehoud echt is veranderd. En dat betekent dat op het moment dat er een restauratie bijvoorbeeld is of een grote klus dat er dan eerste gewoon gekeken wordt van waar hebben we het over en wat is de bouwhistorische kwaliteit en wat is de historische waarde. En dat gebeurt nog niet altijd maar in veel gevallen doen we dat nu wel. En dat doen de adviseurs met de molenarchitecten maar het wordt ook door overheden en ook door ons wordt erop gepropageerd. Dus bezint voor je begint en denk eerst eens goed na over waarom doe ik dat. En het enige criterium... Er mag niet maar één criterium zijn van hij moet optimaal gaan functioneren of gaan werken voor die molenaar, nee. Je hebt met een monument te maken. Dus ik denk echt wel dat het molenbehoud vanaf dat moment in stappen dat het behoorlijk veranderd is en veel gefundeerder is geworden en in mijn optiek ook veel beter.

SP1: Want dat was mijn vraag. Met de kennis van nu, was die discussie Bazelmans een goed ding of een slecht ding? Toen kwam de stoom uit de oren maar als je terugkijkt.

SP2: Nou ja, wat ik al zei wij waren wel een paar jaar ervoor al die discussie begonnen maar die viel steeds dood op een muur bij de Rijksoverheid. De Rijksdienst wilde absoluut daar niet aan. Het is ook gewoon zo geweest dat ook dat zo veranderd is omdat er ook gewoon mensen met pensioen zijn gegaan en andere mensen in de plaats kwamen. Dus het heeft ook gewoon met mensen weer te maken. En dat zien we nu ook want we hebben nu af en toe best nog weleens een conflict. En daar staan we als De Hollandsche Molen dan best moeilijk in. In ook een paar gevallen, dat zijn molenrompen, en het beleid van de Rijksoverheid is die moeten niet meer gecompleteerd worden. Nou, dan wil men dat toch en dan is dat plan geschreven door een oud-werknemer van de Rijksdienst. Nou, een heel ingewikkelde situatie. En dan is het weleens lastig om daar

een goede positie in te bepalen. Maar ook daarin zijn wij... En wij zien in ook in dat wij ook dingen niet goed gedaan hebben. Dan proberen we wel gewoon dat uitgangspunt van het historisch werktuig en het monument zijn... Men heeft... Het feit is 35 procent van de molens zijn een rijksmonument. En eigenlijk het belangrijkste was dan kwam er geld. Want molens die kosten alleen maar geld. Daar zit helemaal geen economisch rendement op. En voor veel mensen was het: een monument, nou dan krijg je geld. Maar voor de rest doen we net alsof het nog voor de oorlog was. Die molen moet gewoon weer kunnen malen en kunnen draaien. En of dat nou met een ander wieksysteem is dan 50 jaar geleden of met een andere... Ik zei net al wij hebben zelf onze... Als directeur heb ik ook een opdracht gegeven om in één keer in onze molens een maalstoel te plaatsen of te vernieuwen. En dat bleek achteraf een maalstoel van een totaal andere uitvoering te zijn dat daar ooit gestaan had. En dat kon nog best in die tijd. Dat zou je nou niet meer... Nee, dat zou je nou niet meer doen.

SPI: Ja.

SP2: En wat er wel het belangrijkste kritieke punt is nog steeds, en dat is nog steeds een punt, het was juist de Rijksoverheid die zei: "Zo moet het.". Die zijn vervolgens 180 graden gaan draaien maar heeft zich toen niet goed rekenschap gegeven wat moeten we dan met al die dossiers die er nog liggen doen. En dat vind ik wel wat er fout gegaan is in dat hele proces en daar hebben we nog steeds last van af en toe. Ja.

SPI: Ja. We zitten nu in 2007 of de periode daarna eigenlijk al. Hoe is het inmiddels met die doelstelling van de vereniging De Hollandsche Molen? Is die aangepast, bijgesteld?

SP2: Ja, toen ik bij De Hollandsche Molen toen werd mij geleerd dat er drie poten waren aan het molenbehoud. Een molen moest in goede staat zijn, er moest een deskundige molenaar zijn en het moest een goede omgeving zijn. En ik denk dat inmiddels en daar hebben wij ook heel bewust, en ondergetekende ook, aan gewerkt en een veel bredere aanpak hebben waarbij deze elementen nog steeds belangrijk zijn maar daarnaast ook andere zaken van belang zijn. Dus de bestemming van de molen bijvoorbeeld maar met name ook het draagvlak en wat dat met zich meebrengt. En we zitten zelfs nu in een fase waarin het immateriële ook steeds meer aandacht gaat krijgen. Dus bijvoorbeeld de verhalen van molenaars of van eigenaren of van anderen. Het ambacht van molenaars is niet voor niets op de UNESCO-lijst gekomen. Daar moeten we wel wat mee doen. Dus onze doelstelling is eigenlijk steeds veel breder geworden. Dat we dus niet alleen kijken naar het object zelf maar vooral ook kijken naar de maatschappelijke impact en de betekenis daarvan.

SPI: Ja. Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, diverse molenstichtingen, verenigingen, particuliere eigenaren, wat is hun betekenis geweest gedurende jouw directeurschap?

SP2: Nou ja, dat is heel groot geweest. Met het gilde te beginnen, dat is natuurlijk gegroeid en toen ik bij de vereniging kwam toen waren er, denk ik, zo'n 300 molens waar een molenaar op was. Maar ook heel veel molens waar het niet het geval was. Vaak ook omdat ze niet konden draaien hoor, zeg ik erbij. Ja, en nu is bijna elke molen in Nederland heeft wel één of meerdere molenaars. En dat is de verdienste van het gilde gewoon geweest. Natuurlijk hebben wij dat ondersteund wel op een aantal punten maar het zou heel verkeerd zijn en ongelofelijk pedant zijn als ik zou zeggen dat De Hollandsche Molen... Dat is ook gewoon niet waar. Maar dat was al aan de gang toen ik bij de vereniging kwam, een enorme verschuiving van molens in eigendom van gemeenten en particulieren naar stichtingen en verenigingen maar vooral stichtingen en particuliere initiatieven werd dat genoemd. En dat was één van de stokpaardjes bijvoorbeeld van de voorzitter Rob van der Waal, die was toen in dienst. Die had het

altijd over particuliere initiatieven. En daar heeft de vereniging heel veel aan gedaan, daar hebben we aan bijgedragen dat molens waar de oorspronkelijke eigenaar niet meer mee uit de voeten kon om daar een draagvlak voor te creëren. En juist die stichtingen zijn bij uitstek geschikt om dat draagvlak ook te effectueren en ervoor te zorgen dat eigenlijk rondom elke molen een soort kring van beschermers komt te staan. Dat hebben wij mede ondersteund. Maar het is ook door anderen gebeurd. En vooral lof voor al die vrijwilligers die dat vorm gegeven hebben. Als je natuurlijk kijkt naar het totaal dan zie je dat er meer dan 5.000 molenvrijwilligers in Nederland rondlopen. Dat zijn niet alleen molenaars. Dat denken we elke keer maar dat zijn ook gidsen en dat zijn mensen in winkels maar dat zijn ook bestuursleden van molenorganisaties. En er zitten molenorganisaties bij die heel groot zijn hoor en toch door vrijwilligers worden gerund. En ja, daar heb ik altijd wel heel veel bewondering voor.

SPI: Ja. De rol van De Hollandsche Molen, zeg maar, in het tweede deel van jouw directeurschap vanaf 2007. Hoe zou je die omschrijven? En ook nog rekening houdend met de relatie met de Rijksdienst.

SP2: Wat in die periode wel gebeurde was dat de verhouding met de Rijksdienst veel beter werd. Om verschillende redenen. Misschien toch wel de belangrijkste de wisseling van generaties. Het aantal mensen bij de Rijksdienst, het aantal molenspecialisten is ook teruggelopen. Er zijn er nog twee nu. Vroeger waren er op een gegeven moment volgens mij vijf. Dus de impact van hun is heel anders geworden. Ik denk dat ook wel vanaf 2007, misschien nog een paar jaar ervoor, die rol steeds meer begon te veranderen. In plaats van dat we eigenlijk een soort van middenpositie hadden werden we eigenlijk een voorloper. En dat kwam ook omdat juist door de groei van dat particuliere initiatief en de ervaring die er was dat je veel meer kon overlaten aan. En nu is het ook zoals er een niet al te moeilijker restauratie is dan kunnen mensen ter plekke het vaak wel zelf. Ze moeten een klein beetje hulp hebben maar dat is niet meer zo dat wij elke handeling hoeven uit te leggen of de deskundige van de Rijksdienst. Dus dat is wel enorm veranderd. En ik ben op een gegeven moment wel gaan inzien, ook door het jaar van de molens maar ook door dingen die erna zijn gebeurd dat wij vooral... Onze primaire taak toch is die belangenbehartiging en dat te trekken. Even los van het draagvlak hoor. Daar zal ik zoiets over zeggen. Maar dat wij vooral de kar moeten trekken beleidsmatig en daarom zijn we ook heel actief in die hele beleidsmatige hoek want daar deed voor mijn komst... Er werd eigenlijk niks aan gedaan want dat werd al geregeld door de overheid. Nou, nu moesten we dat zelf gaan regelen. En daarbinnen een aantal thema's benoemd hebben die eigenlijk vooruitlopen op. Want er zit toch wel een zeker conservatisme in de sector. En wij benoemen dus wel onderwerpen waarvan we zien dat die de komende periode veel aandacht moeten gaan krijgen. En daarin is een ander jaartal erg van belang. 2015, toen hebben we het project Molentoeekomst gepresenteerd. Dat was eigenlijk... Een paar jaar ervoor, we hadden in het eerste deel van dit decennium was er heel veel extra geld gekomen om alles te restaureren want er was echt toch wel een grote achterstand. En dat was min of meer klaar. En toen zei op een gegeven moment iemand van: "Nou ja, eigenlijk zijn we al klaar. We moeten de zaken een beetje onderhouden maar dat is het." En dat zinde mij niet. Dat past helemaal niet bij mijn karakter. Want je had toen net cultureel ondernemerschap geleerd. En toen hebben we dus een project opgezet, Molentoeekomst heette dat, om tien jaar vooruit te kijken. Van: wat zullen we de komende tien jaar nu verwachten. Ja, en daar zijn een aantal belangrijke thema's uit gekomen. Vrijwilligerswerk, monumentale waarde. Maar ook veel meer aandacht voor groot onderhoud wat met het Molenfonds gerealiseerd is. En daarin zag je dus wel dat wij die positie van voorloper steeds meer zijn gaan waarmaken. En dat vind ik zelf natuurlijk ontzettend leuk want het is heel innovatief, het is heel erg zoeken naar de juiste weg, het is heel erg in netwerkgeving dat doen. Om een ander voorbeeld te noemen, recent hebben we hier gesproken over het thema

molens en slavernij. Zit daar eigenlijk niet ook een bepaalde link? Die zit er want slaven werden op schepen van Holland en van andere gewesten vervoerd naar Amerika en de Caraïben en dergelijke. En die schepen die waren gebouwd met hout wat gezaagd was door molens. Dus links of rechts komt dat onderwerp een keer terug. Dus dat is een voorbeeld van dat we eigenlijk proberen een antenne te hebben voor nieuwe ontwikkelingen. Ook de relatie tussen professionals en vrijwilligers is echt een thema aan het worden. Het grootste thema voor de coronaperiode is het vrijwilligerschap. We zien natuurlijk een enorme vergrijzing onder met name molenaars maar ook onder bestuursleden. Om daar het nodige aan te doen. En door die helicopterview die we hebben kunnen we dat soort problemen veel eerder signaleren en benoemen dan een ander dat doet.

SP1: Ja. De belangen behartigen van de molen, dat is de vereniging geworden.

SP2: Ja, naast dan het zorgen voor draagvlak. En dat schuift in elkaar op een gegeven moment wel. Maar dat was toen ik begon wel heel anders. Er stond bijvoorbeeld 10.000 gulden op de begroting voor PR. Nou, nou, nou. Dat was me wat hoor. Was dat eigenlijk wel nodig? En er werd geheel met bijna afgunst gekeken van wat doe je dan met dat blad. En dat nieuwe blad wat er toen kwam dat mocht niet meer kosten dan... Wat helemaal niet kon want een publicatieblad moest je in kleur maken en zo. Dus er was toen al van, ja, dat draagvlak... Op een moment heeft een eigenaar gezegd, het was een behoorlijk bekakte vent, van: "Het is wel aardig dat we die molens openstellen maar ik wil dat schorriemorrie niet op mijn land hebben." Dat was wel een beetje de mentaliteit ook wel van beroepsmolenaars ten opzichte van die we veel meer bij De Hollandsche Molen hadden. En vrijwillige molenaars werden ook hobbymolenaars genoemd. Toch wel allerlei emotionele reacties tot gevolg gehad, ja.

SP1: Ja. We komen straks nog uitgebreid te spreken hoor over de rol van het publiek en waarom dat het zo belangrijk is dat draagvlak. Nog een naar dat Molenfonds, opgericht in 2017. Dat is heel belangrijk.

SP2: Dat is belangrijk omdat eigenlijk steeds meer financiële middelen enerzijds bij ons terecht kwamen. Eigenlijk is het begonnen gewoon met al voor 2000 dat wij geld van de loterij kregen en we wilden dat eigenlijk... Op een gegeven moment hadden we het gevoel van... En dat verdeelden wij dus over restauraties, om restauraties financieel mede mogelijk te maken. En we wilden eigenlijk daar een structurele vorm aan gaan geven. En toen hebben we Molenfonds opgericht om te beginnen dat geld van de loterij op een goede manier daarin onder te brengen maar ook andere dingen. Toen een crowdfundingplatform gemaakt omdat het steeds belangrijker werd niet zozeer omdat je dan zo veel geld binnenhaalt want dat valt wel tegen maar juist omdat je daarmee draagvlak kan creëren, omdat je veel meer mensen aan je verbindt. We waren al met de Molenprijs aan de gang een aantal jaren en we zochten eigenlijk een structuur om dat in onder te brengen. Toen kwam dat project Molentoeekomst waar ook inhoudelijk werd aangegeven welke kant moeten we nu op. En natuurlijk er moet nog geld voor restauraties zijn maar er moet daarnaast nog geld, met name voor groot onderhoud, komen. Met molens heb je eigenlijk af en toe, net zoals met een auto, een grote beurt nodig. Dan ga je niet het geheel vervangen maar een deel. En daar was eigenlijk een gat in het systeem. Daar zat eigenlijk geen... Nou, dat hebben we als doelstelling geformuleerd en ook besproken met het Ministerie van OCW en die hebben daar ook een behoorlijk bedrag voor beschikbaar gesteld waarmee wij in het Molenfonds dus die projecten groot onderhoud kunnen mogelijk maken. Dus ja, er is duidelijk een ontwikkeling. Ik denk ook niet dat die nog teruggaat. Ook andere vormen van geld zijn daar terechtgekomen. Er is een legaat gekomen waarmee we educatie projecten mogelijk kunnen maken. Dus bezoeken van basisscholen, klassen aan molens maken we

daar. Busvervoer betalen we en de consumpties. Dus op die manier proberen we wel met het Molenfonds... En dat is misschien ook wel een rode draad in mijn carrière geweest. Je wil eigenlijk het met elkaar doen. Je wil niet een: jij doet dat en jij doet dat. Die hokjesgeest wil je proberen te doorbreken. En dat is met het Molenfonds, denk ik, gelukt in twee opzichten. A: dat we als sector zelf wat doen. En dat had een externe deskundige al jaren geleden een keer geroepen van: "Die molensector is zo goed georganiseerd. Laat die jongens dat gewoon zelf doen. Als overheid, trek je een beetje terug of ga een beetje aan de kant staan.". Dat had ik eigenlijk altijd heel erg in mijn achterhoofd gehouden dus dat hebben we ook gewoon kunnen doen omdat die verhouding vervolgens met name de Rijksdienst in die afgelopen jaren veel beter is geworden werken we daarin gewoon heel collegiaal met elkaar samen. Wel ieder vanuit zijn eigen rol hoor maar we overleggen heel veel over dingen en het is niet meer van wie betaalt, bepaalt. We proberen dat met elkaar te doen en daarom is de kwaliteit, vind ik, van het werk ontzettend toegenomen en kunnen we ons inmiddels wel meten met andere monumenten en andere monumentenorganisaties want daar zat echt wel een groot verschil tussen heel lang.

SP1: Nou, zullen we daar eens een uitstapje naar maken naar die andere monumenten? Je hebt kastelen, kerken, woningen, vliegtuigen, parken. Je hebt een heel monumentenland. Waar stond de molen in monumentenland toen je aantrad in 1990?

SP2: Nou, in de eerste plaats denk ik geïsoleerd. Dat was ook heel erg de mening van de mensen binnen de molensector. Van: ja maar, wij zijn apart. Bij ons is het anders en wij hebben onze eigen regels. We hebben niks te maken met die anderen. Dus dat was eigenlijk wel een heel belangrijke... Een heel duidelijk kenmerk was dat. Ik heb altijd het idee gehad, ik heb het nooit bevestigd, maar omdat molens vooral als werktuig werden behouden dat in de rangorde van kwaliteit, van wat is monumentaal dat de molens vrij onderaan stonden. Dus een hele bijzondere kerk of een heel bijzonder woonhuis van hele hoge kwaliteit, ja, dat werd ook op wetenschappelijk niveau bestudeerd, onderhouden en kreeg dat vorm. En wetenschap, universitaire dingen hebben bij molens eigenlijk, nou een heel klein beetje later, maar dat niveau is eigenlijk nooit... De hoogste opleiding voor molenbehoud was altijd hts. Maar hts moet je niet onderschatten hoor, dat is echt een pittige studie. Maar dat was niet, zeg maar, een wetenschappelijke opleiding architectuurgeschiedenis of kunstgeschiedenis. Dus in die pikorde... Nou, ik denk wel dat het wel wat veranderd is. Ook omdat we, en dat heb ik denk ik wel ook heel erg gedaan, de deur ook opengezet hebben naar andere monumenten, categorieën, groepen en eigenaren. Dat we daardoor eigenlijk... En ook omdat we dus ook wel die monumentale waarde belangrijker zijn gaan vinden in plaats van die werktuigbouwkundige waarde. Dat we daardoor toch ook wel een andere positie gekregen hebben. Zelfs dat er nu weleens met afgunst wordt gekeken omdat we, ja, we zijn zo goed georganiseerd en die sector zit zo goed in elkaar. De Hollandsche Molen is één van de weinige koepelorganisaties zoals... Die zijn er bijna niet. Bijvoorbeeld kerken is ontzettend verdeeld. Er is niet één kerkenbelangenbehartiger. Ja, die is er wel maar dat is een soort overleg zonder enige macht en invloed. Ja, en ik denk dat mijn beleid, mijn policy die ik gepropageerd heb daar ook wel aan bijgedragen heeft.

SP1: Het heeft uiteindelijk geleid tot de FIM, Federatie Instandhouding Monumenten. Hoe is die route daarnaartoe gegaan?

SP2: Toen ik bij de vereniging kwam toen bestond het Nationaal Contact Monumenten. En dat was ontstaan vanuit de AWB. En in het Nationaal Contact daar zaten alle landelijke monumentenorganisaties. En zij deden vooral veel serviceverlening naar al die hele kleine clubs in Nederland, heemkundekring X en Y bijvoorbeeld. Er was een algemeen bestuur en daar zaten dan de voorzitters van al die clubs. En daar zaten niet de

directeuren in. Veel van de landelijke clubs hadden inmiddels wel een professionele staf. Op een gegeven moment onder minister d'Ancona werd er echt een beleid in gezet om de grote achterstand die er was om die te gaan inhalen. Een onderzoek geweest en voor dat proces had die NCM, die altijd de gesprekspartner van de minister was, had daar niet de expertise voor. En toen heeft de toenmalige directeur Emil van Brederode, heeft toen juist die mensen, die professionals bij elkaar gehaald in een soort expertgroep. En dat kon ook wel want dat was begin jaren '90, ik was net directeur geworden en ik had ook al eens de vraag uitgezet: "Kunnen we niet een directeurenoverleg beginnen waar wij als directeuren gewoon eens wat kennis en ervaring uitwisselen?". Ja, ik was zo bleu als het maar kon. Ik kon natuurlijk heel goed gebruik maken van de kennis van anderen. Maar dus dat directeurenoverleg was er al min of meer dus we kenden elkaar en die mensen werden vervolgens in een expertgroep gezet die de NCM van advies diende. Alleen tot onze frustratie, wij waren nogal stevig in die adviezen van dat is niet goed en dat is niet goed en dat werd altijd afgezwakt in het bestuurlijke traject. Want "Ja." zeiden dan die voorzitters, "Je moet toch elkaar te vriend blijven? Geen ruzies trappen vooral.". En er waren heel veel lange tenen ook bij de Rijksoverheid moet ik zeggen. Dus dat was wel een frustratie. Uiteindelijk is die NCM opgeheven omdat het ministerie wilde niet meer zo'n sectorinstituut hebben dus er is een ander sectorinstituut gekomen wat breder was, wat ook meer archeologie omvatte en in principe zouden ook de musea eronder vallen. Is ook geen lang leven beschoren. Maar wij hadden wel inmiddels via specifieke vormen, werkgroepen wel die belangenbehartiging min of meer geborgen. Dus er was wel die NCM, die liet wel het belang horen van die particuliere sector en toch ook wel van heel veel eigenaren met name. En dat viel weg. En toen dus de laatste organisatie, Erfgoed Nederland was dat, werd opgeheven was er niets meer. En toen heb ik het initiatief genomen samen met een paar andere directeuren: die belangenbehartiging die moet blijven, daar moeten we mee doorgaan. Als we dat niet doen dan wordt echt de kaas van het brood gegeten. En laten we dat nou gewoon zelf gaan doen. Laten we ons niet meer afhankelijk maken van geld van wie dan ook maar vooral natuurlijk OCW zou er dan zijn. Maar we richten een federatie op en die federatie die bestaat uit landelijke organisaties op terrein van gebouwen erfgoed, groen erfgoed, mobiel erfgoed, noem maar op. En die dragen naar draagkracht bij aan die club. Dus de contributie varieert van 100 euro tot 2.500 euro. Budget van boven de 40.000 euro, wat helemaal niks is natuurlijk, maar daarmee kun je wel wat dingen doen. En die FIM, Federatie Instandhouding Monumenten, ja, die is er vervolgens wel uitgegroeid tot de spreekbuis van de monumentenwereld als het om die belangen gaat. En daar heb ik heel veel aan getrokken en geduwd. En ik ben ook een aantal jaren voorzitter geweest. Met de komst van het huidige kabinet kwam er ook heel veel extra geld en toen ben ik ook de lobbyist geweest. Heb ik ook in een soort betaalde situatie lobbywerk gedaan voor de FIM. Dat wordt nu eerstdaags beëindigd omdat ik uit het bestuur ga omdat mijn termijn erop zit.

SP1: Waarom is die FIM zo belangrijk voor De Hollandsche Molen? Wat haalt De Hollandsche Molen daar dan weer uit?

SP2: Nou ja, ik denk op zich de bekendheid en het respect voor De Hollandsche Molen die via mij gegroeid is. Ja, ik houd er niet zo van om dit soort dingen te zeggen eerlijk gezegd maar het is me van meerdere kanten verteld. Natuurlijk nemen we ook het belang van molens daarin mee en daar wordt ook gewoon naar geluisterd. Maar vooral dat je heel direct aan tafel zit. En dat je ook wel heel erg geïnvesteerd hebt in goede relaties met bewindspersonen en ook met ambtenaren. En als molens daarin te pas komen dan weet men direct ons te vinden. En dat geld wat we nu gekregen hebben voor het Molenfonds dat is geen vriendjespolitiek geweest hoor, echt niet. Maar dat wij bekend waren en dat wij zichtbaar waren heeft daar zeker in geholpen en het goede verhaal konden

neerleggen op het juiste moment. Ja, daar is die FIM wel heel belangrijk geweest voor de vereniging.

SP1: Ja. We gaan het hebben over het imago van de molen en de manier waarop De Hollandsche Molen ging communiceren met het publiek. Bij de molen bij mij om de hoek haal ik nu kakelvers pannenkoekenmeel op zaterdag maar zo vanzelfsprekend is dat niet altijd geweest. Toen je aantrad in 1990, wat vond het Nederlandse publiek toen van de molen en wat vond de molenaar van het publiek?

SP2: Ik denk dat... We hebben daar toen geen onderzoek naar gedaan. Dat was toen helemaal niet. Het beeld wat je wel had was dat je wat betreft het grote publiek toch een beetje in de hoek zat van een imago van: Nederland, land van tulpen, klompen en molens. Waarvan dat ik vond dat het geen recht deed eigenlijk aan wat een molen is, namelijk een heel vernuftig historisch werktuig. Dus dat was best lastig om daartegen op te boksen, om te proberen dat te veranderen. Vanuit de molenwereld zelf was er natuurlijk een hele sterke focus op... Een sterke focus was er eigenlijk op het technische karakter. Het was ook heel erg van... Het ging om de molen zelf en het ging veel minder om de mensen daaromheen. Het was wel zo dat toen ik bij de vereniging kwam was er al wel een zekere revolutie geweest omdat het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde was opgericht. Dat was eigenlijk een groep van beroepsmolenaars die in die jaren vooral via leveranties aan de bakkers probeerden ambachtelijk meel tot ambachtelijk brood te laten komen, het te laten bakken. En die hadden natuurlijk wel een bepaalde publieksgerichte marketingachtige kant nodig. Maar het was in die beginjaren zeker dat er met veel argusogen gekeken werd naar alles wat je deed op het gebied van publieksbenadering, public relations heette dat vooral in die tijd. En ook veel molenaars die zaten toch ook nog wel in die fase van: ik ben vooral met dat ding aan het draaien en publiek ontvangen dat heeft niet de prioriteit. Op zijn zachts gezegd.

SP1: Ja. Kun je een voorbeeld geven waaruit die houding een beetje blijkt?

SP2: Nou ja, er was inmiddels... Al vanaf 1973 was er natuurlijk de Nationale Molendag gekomen. En er was elk jaar discussie over wat moest er op de poster komen. En die gedachten over die poster die waren eigenlijk helemaal niet van dat het publiek het moest aanspreken maar het moest vooral representatief zijn. Dus er was elk jaar discussie over waarom staat er geen watergedreven molen op. Die moest erop. En uiteindelijk ontstonden er dus ook affiches met veel te veel boodschappen, veel te veel signalen die eigenlijk helemaal niet publieksgericht waren. En daar hadden we eindeloze discussies over. En daar in die discussies bleek ook weer die onderliggende tegenstelling die er was waar we al eerder over gehad hebben. Enerzijds de traditionele molen beschermen en anderzijds met name de vrijwillige molenaars die toch wel de deuren wat wilde open gaan zetten.

SP1: Dat imago dat beviel jou niet namens De Hollandsche Molen, het imago bij het publiek? Wat wilde je dat het zou worden? En hoe heb je dat kunnen omzetten? Hoe heb je dat kunnen bereiken?

SP2: Ik realiseer me al heel snel de kwetsbaarheid van het beleid dat er was. In molenbehoud is... Molens zijn de minst economische monumenten zeg ik altijd. En zijn daardoor eigenlijk voor een heel groot deel afhankelijk van overheidsinkomsten. En die overheid als representant dan toch van de bevolking die wil daar natuurlijk wel iets voor terug eigenlijk. En de houding en de mentaliteit was in mijn ogen toch veel te veel van: nou, u mag hier het geld neerleggen en dan gaan wij er wel mee aan de slag en verder moet u zich er niet mee bemoeien. En dat was in mijn ogen niet houdbaar. Dus enerzijds meer rekenschap geven en uitleg geven en laten zien wat je doet. Ten tweede het is zo'n

prachtig object, zo'n prachtig monument. Waarom zou je dat eigenlijk gewoon voor jezelf houden? Het is toch juist heel erg leuk om het te kunnen delen met anderen en de liefde die je hebt voor die molen om die ook te kunnen delen met anderen en te laten zien wat er allemaal gebeurt. Maar dat was nu wel een zaak jaren. En als ik nu de situatie vergelijk met 1985 toen in bij de vereniging kwam, waren er toen veel minder molenaars en er waren veel minder molens die open waren. Nu is het eigenlijk andersom. Als je als molenaar zegt ik wil geen publiek toelaten dan moet je dat verantwoorden. Er wordt eigenlijk gewoon impliciet van uitgegaan dat als je molenaar bent ben je gastheer op de molen en dat betekent ook gewoon mensen ontvangen en rondleiden eventueel.

SP1: Ja. Wat denk het publiek van de molen? Je hebt daar onderzoek naar gedaan misschien maar is dat veranderd? Merk je dat de houding van het... Vindt het publiek de molen... Is het publiek de molen leuker gaan vinden?

SP2: Ja, ik denk het wel. Maar ik denk dat dat ook vooral te maken heeft met bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen. Dus dat is eigenlijk meer van buiten naar ons toegekomen. Ongetwijfeld heeft een rol gespeeld dat we geleidelijk aan steeds meer open zijn geworden. Maar je ziet natuurlijk wel een verandering in onze maatschappij waarbij je aan de ene kant wel als tegenwicht denk ik wel globalisering en internationalisering hebt. In die ontwikkeling is de molen een heel ouderwets, oubollig ding. Maar er is in de Nederlandse maatschappij toch duidelijk een kentering ook gekomen in het denken over ons eigen erfgoed, ons eigen nationale trots. Dat wordt soms uitgelegd als exclusief dus we sluiten dan juist mensen uit. Nou, dat is iets waar ik altijd voor gewaakt heb dat het dat zou voorkomen want ik vind de molen iets van iedereen. Maar je ziet wel dat meer en meer mensen, dat is niet alleen bij molens hoor, dat is bij meer monumenten, dat toch zien als een integraal onderdeel van hun leefomgeving zoals het dan zo mooi heet. En dat betekent dat ook hun betrokkenheid daardoor toeneemt en dat zij daardoor ook veel minder in dat oude imago blijven hangen wat een beetje door de toeristische industrie is gemaakt van tulpen, klompen en molens. En kroketten zei de voorzitter er altijd bij. Er was een tijd dat men probeerde kroketten ook in Amerika aan de man te brengen. Daar is men toch wel wat verder van weggekomen. En dat is ook een zoektocht. Op dit moment als wij praten met elkaar zitten we midden in de coronatijd. Dat betekent dat grote locaties zoals Kinderdijk en de Zaanse Schans eigenlijk geen bezoek hebben maar die zien nu wel weer het Nederlandse bezoek toenemen. Alleen die hebben een heel ander karakter dan buitenlanders. Nederlanders geven nou ook gewoon veel minder uit want die nemen brood van huis mee. En dat vergt dus wel weer een andere manier van denken, een andere manier van presenteren van die complexen die daar zijn. En bij de meeste molens in Nederland is het toch vooral Nederlanders die daar komen. Toerisme is daar op bepaalde plekken wel maar bij de meeste molens speelt eigenlijk buitenslands toerisme nauwelijks een rol. Maar het betekent wel dat je moet... Je moet blijven nadenken over hoe die maatschappij aan het veranderen is. Ik vind bijvoorbeeld nu komen we echt ook op vragen uit van diversiteit en inclusiviteit. En dan niet alleen qua bezoek maar ook gewoon qua mensen die met molens bezig zijn. Een molen bedienen is heel zwaar lichamelijk werk dus het is voor vrouwen al een stuk moeilijker. Maar er heerst toch nog steeds wel een hele masculiene mentaliteit. En dat zijn dingen waarvan ik denk dat de komende tien, misschien wel vijftien, twintig jaar veel aandacht aan zou moeten worden besteed om toch ervoor te zorgen dat die molen in die maatschappij gedragen wordt. Ik heb een boekje geschreven ooit een keer op verzoek van Open Monumentendag en daarin heb ik de molen het pandabeertje van de monumentenzorg genoemd omdat we toch een beetje de lieveling zijn en het aaibare. Alhoewel je moet een molen niet aaien want daarvoor is die veel te gevaarlijk. En dat zou je graag wel... Die populariteit zou je graag wel willen voortzetten, willen handhaven.

- SPI: Maar moet de molen dan de Eiffeltoren van Nederland zijn? Of misschien is die dat al.
- SP2: Nee, je moet vooral uitgaan van je eigen waarden. En dat is ook wel heel opvallend. Ik kom natuurlijk heel veel in het land en dan kom je vaak bij probleemgevallen. Wij komen ergens als er iets is en niet als er niks is en het gewoon voor de leuk is. En dan gaat het bijvoorbeeld heel vaak over een molen moet gerestaureerd worden. En dan probeer altijd de mensen ter plekke te doorgronden door eerst de vraag te stellen: "Wat maakt deze molen nou bijzonder?". En dan weten mensen vaak het antwoord daar niet op te vinden. Maar als je dus van buitenaf aangeeft van het is een bijzonder type of het heeft een bijzondere geschiedenis of een bijzondere plek. Er is altijd wel iets te vinden wat ze dan in reclametaal selling point noemen. Een haakje waar je aan kan geven van dit is nou toch echt iets meer dan een abc'tje of een doorsnee molen. En wat natuurlijk steeds belangrijker wordt is dat het niet alleen om het object gaat. Het gaat voor ons natuurlijk ook om de mensen en je ziet dat ook veel bezoekers daarin geïnteresseerd zijn. De verhalen die er te vertellen zijn, niet alleen over dat die molen ooit in een storm beschadigd is geraakt of net aan het noodlot is ontsnapt. Maar het verhaal van de mensen die daar werkten en in een aantal gevallen ook woonden. En omstanders die worden steeds belangrijker. Het was ook heel leuk, we hebben op een gegeven moment... De Hollandsche Molen heeft nog een aantal molens in eigendom. Nou, één ervan is de molen Rijn en Lek in Wijk bij Duurstede. Het wordt weleens de mooiste molen van Nederland genoemd maar dat heb ik maar niet zo vaak gezegd want dat kan je in deze positie eigenlijk niet waarmaken. Maar op een gegeven moment is daar een boekje gemaakt over de geschiedenis en toen heeft degene die dat gemaakt die is alle bejaardencentra in Wijk afgegaan om te vragen of er mensen waren die nog bijzondere herinneringen hadden. En daar kwam toen ineens bijvoorbeeld een verhaal naar voren dat de molen aan het noodlot was ontsnapt, dat bijna door een storm dat die omgegaan... Of omgegaan, dat die zwaar beschadigd was geraakt. Wisten wij helemaal niet. Dus dat belang van oral history en daar is eigenlijk het icoonproject ook een voorbeeld van natuurlijk. Dat neemt steeds toe en ik denk dat het ook een uitdaging voor de komende tijd wordt om die verhalen op te zoeken en ook vast te leggen. Dat gebeurt al gelukkig maar daar kan nog heel veel aan gebeuren.
- SPI: Dat openzetten van de deuren, letterlijk en figuurlijk, dat werd de rode draad in het beleid. Waarom is dat belangrijk?
- SP2: Het is belangrijk uit twee oogpunten denk ik. Van binnen naar buiten, van buiten naar binnen. Van binnen naar buiten, er gaat heel veel zorg, aandacht en geld in om. En ik vind dat je daar rekenschap van moet geven, dat hoort tegenwoordig er gewoon bij. En het is ook heel erg leuk want waarom als wij met veel plezier met molens bezig zijn, waarom zouden we dat plezier niet kunnen delen met anderen? En je merkt dus ook dat het publiek steeds meer daarin ook geïnteresseerd is. We weten nu ook dat als een molen niet draait dan gebeurt er eigenlijk niks maar zodra een molen, hangt een beetje af van waar die staat natuurlijk, maar zodra die draait dan komen er een heleboel mensen op af en dan komen mensen vanzelf al bijna van: "Mag ik een kijken wat hier aan de hand is?". Ik vind ook altijd heel opvallend van hoe jong kinderen zijn als ze al weten wat een molen is. Dat is met een paar jaar zit dat er al in. En ja, dat geeft al aan dus dat het inderdaad gewoon dat pandabeertje is en dat troetelkind is waar mensen gewoon heel veel plezier aan beleven. Ja, dat zorgt dan bij elkaar die twee kanten, van binnen naar buiten en van buiten naar binnen toe, dat het draagvlak voor molens dat het toeneemt of stabiel is of in ieder geval groot is. En dat heb je gewoon weer nodig als het inderdaad gaat om het behouden en in stand houden van die werktuigen.
- SPI: Draagvlak bij het publiek, het grote publiek.

SP2: Draagvlak bij het publiek. Wij hebben het zelf een keer gehad bij een molen van ons in Warnsveld bij Zutphen. En Warnsveld is een dorp naast de stad Zutphen, aan de andere kant van de provinciale weg. En op een gegeven moment had de gemeente besloten om de subsidie te stoppen. De gemeente gaf ook subsidie. En toen is eigenlijk heel Warnsveld in het verzet gekomen en is dat meteen ook teruggedraaid want toen bleek wel bij de politiek van: ja, wacht even. Als wij natuurlijk nu de kiezers in Warnsveld tegen ons krijgen dan wordt het misschien bij de komende verkiezingen wel een ander verhaal. Ja, en dat geeft al... Dat is dan wel een beetje een extreem voorbeeld. Maar zeker als het gaat om biotoop bijvoorbeeld, dus de omgeving van molens, is het van groot belang dat je daar voor draagvlak zorgt zodat als daar bedreigingen zijn of als er dingen gebeuren die niet goed zijn dat je dan ook de lokale bevolking meekrijgt en dat die ook actief zijn in het benaderen van politiek en van bestuur.

SP1: Ja. Zou je kunnen zeggen dat het grote publiek ook een beetje is gaan nadenken en misschien ook een beetje is gaan, als is het maar onbewust, gaan meedenken aan het behoud van molens?

SP2: Ja, vaak wel een beetje getrapt en gelaagd is dat hoor. Dus het begint eigenlijk wel bij een besef van ik vind dat mijn omgeving waar ik woon ook een bepaalde kwaliteit moet hebben. En wat ik eerder al eens een keer gezegd heb in helemaal het begin van mijn carrière zei een voorzitter: "Het is de vulgarisatie van het molenbehoud dat we de deuren openzetten.". Nou, dat is geenszins het geval. Maar men wil graag wel... De mooie dingen om je heen wil je graag behouden en wil je graag ook van kunnen genieten. Mijn zwager en schoonzusje die wonen in Zuidland. Dat is een dorp op Voorne-Putten, dat is onder Rotterdam. En daar is een hele actieve molen. Althans de molen is niet... Ja, de molen is actief maar er zitten geen actieve molenaars op. En je ziet ook heel vaak, en zo is het bij mij ook gebeurd, als mensen op bezoek komen in Zuidland dat ze vanzelf even naar de molen gaan als het eerste uitstapje wat je doet en dan zie je ook wel dat die... Dat hebben we bijvoorbeeld gehad van een molen in Friesland die moest behouden worden en daar waren 360 huishoudens en 320 die waren lid van de molenstichting. En die andere 40 die zijn met pek en veren buiten de grenzen gezet zeiden we altijd. En die hebben dat ook overigens heel goed gedaan door bij het proces van de restauratie mensen helemaal te betrekken. Maar dan zie je inderdaad wel dat het draagvlak groot kan zijn. Ik moet er altijd bij zeggen dat het wel in de randstad anders vaak is. In stedelijke gebieden, niet alleen de randstad maar ook gewoon die verstedelijkte gebieden, daar is die binding vaak veel minder natuurlijk.

SP1: Betekent een groter draagvlak ook meer leden voor de vereniging?

SP2: Nee. En dat is misschien eigenlijk wel mijn grootste... Teleurstelling wil ik niet zeggen maar dat is dus uiteindelijk niet gelukt althans in de zin van leden. Toen ik bij de vereniging kwam waren er, dacht ik, 7.200 leden. En dat is eigenlijk suggestievelijk tot ongeveer de helft teruggelopen. Er zijn op zich wel zakelijke verklaringen voor dat lidmaatschap aantallen teruggelopen en dat mensen zich niet langdurig willen binden aan een organisatie. Er is ook veel meer gekomen. Je ziet dus dat mensen eerder dan toch lid worden van een plaatselijke of regionale organisatie. Maar ergens voelt dat toch niet helemaal goed en ik heb natuurlijk ook de periode meegemaakt dat bijvoorbeeld organisaties natuurmonumenten waar wij ons aan verwant voelden omdat De Hollandsche Molen en natuurmonumenten hadden dezelfde voorzitter aan het begin van hun bestaan. En De Hollandsche Molen heeft ook kantoor gehad bij natuurmonumenten op de Herengracht destijds. Dat is al van voor de oorlog hoor. Maar natuurmonumenten groeiden ineens explosief. En dat had er wel mee te maken... Dat is wel een verschil. Kijk, er was toen in die periode, dat was vooral de jaren '90 toen

natuur en milieu heel erg in the picture kwamen. Toen zelfs een VVD-minister als Nijpels ineens heel erg milieubewust begon te doen. En dat was ook gemeend denk ik wel. Maar er was toen wel een algemeen gevoel in de Nederlandse samenleving: het gaat niet goed met dé natuur. En wij hebben wel een gevoel bij dé natuur, daar hebben we allemaal wel wat mee. Maar bij de molen is dat helemaal niet het geval dus bij monumentenzorg sowieso niet het geval. Dan heb je iets met de molen bij jou om de hoek, het raadhuis in het midden van het dorp, de kerk waar je te kerken ging of altijd langsrijdt. Maar dat heb je in jouw eigen omgeving maar je hebt niet zo veel met een molen die 100 kilometer verderop staat. Dat is dus wel een beletsel wat je heel sterk hebt tegenover dus dat het niet gegroeid is op landelijk niveau of zelfs gedaald is dat wil dat er van onderaf wel een veel grotere groep is gekomen. En misschien is het dan ook niet zo erg dat het aantal leden niet enorm gegroeid is. Maar eerlijk gezegd ik kijk dan wel met afgunst soms naar organisaties waar dat wel lukt. En misschien is dat ook wel een beetje het gevolg van de doelstelling die De Hollandsche Molen ook heeft. Dus wij zitten niet aan een eigendom vast en met een eigendom kan je wel heel erg de markt op gaan en mensen aan je binden. Een organisatie als de Vereniging Rembrandt bijvoorbeeld, die dus bijdraagt aan de aankoop van kunstwerken, vooral schilderijen, daar heb je wel het gevoel... Dat weten ze op een hele goede manier hun leden bij te brengen, van dat je eigenlijk ook mee betaald hebt aan de verwerving van dat schilderij. En dat voelt enorme trots. En dat heb je bij molens en bij monumenten veel minder.

SPI: Ja. Ben je wel tevreden hoe het er nu voor staat?

SP2: Toen ik directeur werd, werd eigenlijk gezegd van... Er werden twee dingen gezegd. Hij is nog een beetje jong maar dat gaat vanzelf wel over. Nou, dat is ook overgegaan. Maar het tweede was wel van: jij bent degene die dus De Hollandsche Molen in de vaart der volkeren gaat opstoten. En dat is uiteindelijk op een andere manier gelukt dan ik toen gedacht had. En dat is veel meer wel gelukt in het kader van de doelgroepen die meer naar binnen zijn en zeker ook, denk ik, molens zijn veel meer onder de aandacht gekomen in het brede palet van monumentenzorg. Die geïsoleerde positie hebben we eigenlijk helemaal niet meer. We zijn zelfs een voorbeeld voor anderen en dat je natuurlijk ontzettend veel deugd. Maar ja, je bent niet die grote publieksorganisatie geworden waar eigen wel een beetje op gerekend was. En ja, dat was een droom die je had natuurlijk en die droom is er gewoon niet uitgekomen. Nou ja, daar staan andere dingen tegenover. Ja, zo gaat het nou eenmaal.

SPI: Zeker.

SPI: Dan gaan we naar de geldstroom en de fondsenwerving over draagvlak gesproken. De Hollandsche Molen had van oudsher semi overheidskarakter. In de periode dat jij actief was bij De Hollandsche Molen, dus vanaf halverwege de jaren '80, was er sprake van een terugtrekkende overheid. Subsidies van het Rijk en de provincie gingen fors naar beneden en dus groeide de noodzaak van geldstromen uit andere hoek, de maatschappelijke en particuliere sector. Hoe is De Hollandsche Molen daarmee omgegaan? Waar begin je? Hoe sla je een grote vis aan de haak? Wat was de eerste grote vis?

SP2: Ja, toen ik bij De Hollandsche Molen kwam was er al een vis en dat was het Prins Bernhard Cultuurfonds. We hadden overigens kantoor in het gebouw waar ook Prins Bernhard Cultuurfonds zat. Ze zaten op de bovenste verdieping. En dat maakte wel dat er vrij goed ook contact was. En in die periode gaf het Prins Bernhard Cultuurfonds jaarlijks een bedrag aan ons en dat verdeelde wij weer als bijdrage bij restauraties. Dus je had er al wel een bepaalde omvang bij. Ja, ontegenzeggelijk is natuurlijk de relatie met de loterij cruciaal geweest. In meerdere opzichten hoor. Dat was aanvankelijk natuurlijk

wat nu de VriendenLoterij heet en later is dat de BankGiro Loterij geworden. Dat is eigenlijk alleen niet een hele bewuste policy geweest. Het was zelfs zo dat... Even wat uitleg geven. De loterij heette toen de Sponsorloterij en dat was een loterij van Humanitas en die liep helemaal niet maar die had wel een vergunning. En Novamedia, het moederbedrijf van de Postcode Loterij heeft toen tegen Humanitas gezegd: "Zullen wij die loterij overnemen? Dan zijn jullie van de sores af, jullie krijgen toch jaarlijks wel geld." Ja, dat is gedaan. En ja, Novamedia had veel meer marketingkracht dan Humanitas dus binnen de kortste keren explodeerde de opbrengst van die loterij. En net op dat moment, en dat had ik zelf eerlijk gezegd... Dat had ik niet in de gaten eerder. En in die periode heeft iemand, Henk Hellegers, die was voorzitter toen van een molenstichting in Brabant, in West-Brabant. Die deed een aanvraag bij die Sponsorloterij voor een restauratie. En toen kreeg hij als antwoord van: "Ja maar, wij doen geen lokale projecten. We doen alleen maar landelijke organisaties maar we zijn wel aan het kijken of we niet onze groep begunstigden of we die kunnen vergroten." En toen is er gezegd van: "Ja, maar dan moet je bij De Hollandsche Molen zijn." Dus ik kreeg wel een telefoontje van het toenmalige hoofd goede doelen van de loterij. En ik snapte het eerlijk gezegd niet helemaal, maar goed, het kwartje viel wel heel gauw. Van: "Jullie moeten maar eens bij ons een aanvraag gaan indienen." Dus eigenlijk werden we min of meer uitgenodigd om dat te gaan doen. Nou, en dat is eigenlijk nog heel snel tot een heel mooi resultaat gekomen, jaarlijks een bedrag. En dat was toen aanvankelijk 500.000 gulden en later is dat door allerlei redenen naar 400.000 euro gegroeid. Plus dan nog één keer in de zoveel jaren een extra bijdrage. En de betekenis daarvan was A: gewoon financieel. Je had gewoon meer middelen om met name restauraties te ondersteunen. Maar B: je kwam eigenlijk wel terecht in een groep van de musea en erfgoedinstellingen in Nederland met een bepaald kwaliteitskarakter. En noblesse oblige, ja, daarin moest je toch meegaan. Wij hebben ook mede onder invloed van het verkrijgen van de steun van de loterij besloten het CBF-keurmerk voor goede doelen te verwerven. Dat heeft ontegenzeggelijk... Dat was een hele zware klus en dat is het nog steeds want het is best een heel ingewikkeld vind ik maar het leidde wel tot een enorme vergroting van de kwaliteit van de organisatie. De organisatie moest echt naar een hoger plan gebracht worden. En ik denk dat het gelukt is. En daar wordt nog steeds op doorgegroeid. Dus de betekenis van met name de loterij, er was natuurlijk een heel groot gevaar dat je daar financieel afhankelijk van werd. En ik moet toegeven zeker in de eerste jaren was dat eigenlijk ook wel een beetje zo. Als dat contract verlengd moest worden, ja, dat was altijd even spannend. Gaat dat lukken? En als het niet zou lukken hadden er mensen ontslagen moeten worden hier hoor. Daar ben ik ook heel eerlijk in. Ik denk dat die afhankelijkheid nu een stuk minder is. En er waren daarnaast ook wel andere geldstromen. Uiteindelijk een vermogensfonds is er gekomen van een mevrouw die in de laatste fase van haar leven was en haar vermogen graag wilde ten dienste stellen aan een aantal doelen en dat was onder andere molens. En dat hele proces heb je dan begeleid en meegemaakt. We waren wel hier heel erg gespitst daarop. Dus zodra zich een kans voordeed of er bijvoorbeeld een vraag werd gesteld. Zoiets begon altijd met een heel eenvoudige vraag en daar was de organisatie heel goed op ingesteld. Van zodra zo'n vraag werd genoemd werd die meteen bij mij neergelegd als directeur en ging ik daarmee aan de slag om te proberen dat geld aan molenprojecten te koppelen. En dat kon allerlei verschillende karakters hebben. Eén keer is het geweest dat ik dacht van: dit is niet zuivere koffie. Toen was er een oliemaatschappij en die wilde eigenlijk wel een molenrestaurant fors gaan steunen maar toen bleek eigenlijk dat ze dat wilde omdat ze dan daaraan wilde koppelen dat ze meer benzinestations in die stad waar dat project zo zijn. Nou ja, dat was een koppelverkoop waar we natuurlijk niet in mee wilde gaan. We hebben dat ook beëindigd dat contact. Maar ja, in de loop van die hele periode ook behoorlijk veel nalatenschappen, erfstellingen en dergelijke die ook gebruikt zijn voor de vereniging en dat werd steeds belangrijker eigenlijk. En wat je daardoor ook wel kreeg is dat... Toen ik bij De Hollandsche Molen kwam was het denken en de mentaliteit heel

sterk op de Rijksoverheid gericht. Ik moet er ook bijzeggen in die periode kreeg De Hollandsche Molen ook nog jaarlijkse subsidie van het Rijk voor de exploitatie. Dat is op een gegeven moment afgebouwd. En ook door die inkomst van de loterij kreeg je toch een veel zelfstandiger gevoel en was je veel minder afhankelijk. Zeker in die beginjaren werd er nogal eens gezegd: “Nou, je moet maar niet te kritisch zijn voor het Rijk want dat is ook degene die ons betaalt voor een belangrijk deel.”. Dat is nu helemaal weg. We hebben het er al eerder over gehad, het is nu een hele volwassen gelijkwaardige relatie. Maar op een gegeven moment inderdaad die inkomsten uit fondsenwerving heeft een hele belangrijke rol gespeeld. En ik vond heel eerlijk gezegd persoonlijk het ook heel leuk. Want toen ik jong was toen zeiden ze altijd: “Leo moet de handel in.”. Ik was altijd een hele handige ik zal niet zeggen ritselaar maar dat had ik van mijn opa. Mijn opa was een geweldige vertegenwoordiger. Nou ja, die kon mensen producten aanpraten. Als die nu geleefd had was die waarschijnlijk autoverkoper geworden. En ik had wel iets van die genen meegekregen. En ik vond en vind het nog steeds heel erg leuk om het zo te spelen dat uiteindelijk ook een financieel resultaat er komt.

SP1: Misschien is het één en ander te illustreren met de Kilsdonkse Molen in Heeswijk-Dinther. Die werd dus tussen 2003 en 2006 teruggebracht in de staat van rond 1880. En dat is een verhaal dat begint met een dame op de fiets.

SP2: Ja, een jonge vrouw op een fiets of met de fiets aan de hand en een kinderzitje achterop. Wij hadden toen kantoor op de Oranje-Nassau Kazerne in Amsterdam. En we zaten in een poort, daar was ook de entree. Er werd aangebeld en daar stond inderdaad die jonge vrouw en die zegt: “Ik rijd hierlangs want ik heb mijn kind naar de crèche gebracht en ik zie hier De Hollandsche Molen. Ja, sinds een week ben ik eigenaar van een molen. Kunt u mij helpen?”. Ja, zo is dat contact... We hebben dan gepraat en zij was samen met haar twee broers de Kilsdonkse Molen, wat op dat moment eigenlijk een restant was, het waren twee molens, hadden zij overgenomen van haar vader en haar oom. Vader en oom hadden daar een mengvoederbedrijfje gehad en dat was gestopt. Toen hadden die kinderen dat overgenomen en één van de kinderen die wilde graag [? 01:35:12] dus die wilde uiteindelijk, dat was de droom, daar gaan wonen. Toen gaan verdiepen waar gaat het over en dat bleek dus nog het restant te zijn van de enige watervluchtmolen in Nederland. Een watervluchtmolen is een molen die zowel door wind als door waterkracht wordt aangedreven. En dat was een uitgelezen kans om daar wat aan te gaan doen. Het was ook een kans om de inzichten die we toen ontwikkeld hadden over hoe moet je eigenlijk nou een molen houden, restaureren en exploiteren om die ook in de praktijk te brengen. Dus we zijn daar direct begonnen met eerst een heel goed onderzoek te doen naar wat is nou eigenlijk de bouwhistorische geschiedenis en kwaliteit van wat er nu staat. En dat is een heel diepgravende studie geworden zowel met archiefonderzoek als feitelijk de bouwhistorische opnames die eraan vastzaten. Dat heeft tot een lijvig rapport geleid. Dat rapport heeft uiteindelijk tot hele duidelijke keuzes geleid. Je zei het al, van we gaan het weer terugbrengen naar 1880, namelijk de laatste situatie dat die molen zowel met wind als met waterkracht gerestaureerd kon worden. Dat hele proces heb ik mogen begeleiden en voor een deel ook sturen. Veel gesprekken gevoerd ook met de stichting die daar gevormd werd waar overigens een aantal hele capabele mensen in kwamen te zitten. Het was ook een gigaproject. En dat was net het moment waarop dat geld van de loterij kwam dus dat konden wij ook inzetten om dat hele proces makkelijker te maken en vloten te trekken. Wij hadden daar echt de positie van een adviseur die veel gewicht in de schaal legde. Ja, dat leidde er zelfs toe... We hebben op een gegeven moment... Dat complex was nog van die kinderen maar dat moest naar een stichting toe maar die kinderen hadden er destijds wel geld voor betaald. Dat was best even ook juridisch een behoorlijk ingewikkelde klus hoe dat je dat kan doen. Daar zat nog die wens van die bewoning bij. Uiteindelijk is dat veranderd in... Is het zo gekomen dat het complex is eigendom van een stichting

geworden en de zoon, Paul, die daar graag wilde gaan wonen kreeg de ruimte om naast de molen een huis te bouwen en daar te gaan wonen. Maar dat is een proces van heel lang geweest. Dus dat we met dat geld van de loterij dat proces konden beïnvloeden. Het was ook een restauratie die vooral met Europees geld en met geld van de provincie werd gedaan. De bijdrage van het Rijk is die hele periode een geweldig probleem geweest. En er kwam dus wel een moment waarop mensen zoiets hadden van: we moeten nu beginnen maar we hebben de financiering nog niet rond. Wat moeten we nou doen? En toen zijn ze ook hier op bezoek geweest, de bestuursleden, en toen heb ik gezegd van: “Ga gewoon beginnen want dit project verkoopt zichzelf uiteindelijk. Dit gaat gewoon goedkomen links of rechtsom. Dat zegt gewoon mijn...”. En toen hebben ze me later verteld van dat het heel cruciaal was in het proces en dat ze toen ondanks het feit dat ze het financieel niet rond hadden toen toch zijn begonnen. En inderdaad is het later dan ook gewoon heel mooi rondgekomen. En dat is dan toch wel zo’n project waar je persoonlijk dan je tanden in zet en wat je een uitdaging vindt. Gewoon ook A: primair ook gewoon persoonlijk wel. Maar B: ook om die hele manier zoals wij vonden dat een molenherstel eruit moest gaan zien. Dus uitgaan van de kwaliteit, bouwhistorische kwaliteit, goede waardstelling, goed doorwrocht bestek maken, goed gedetailleerd, goed besproken met mensen. Dat is daar in feite allemaal gebeurd. In die zin is het ook wel een kraamkamer geweest om veel van te leren. Toen ontstond wel de merkwaardige situatie... En ik zeg altijd maar van: “Ik kom alleen maar bij molens als er een probleem is.” En inderdaad, van het moment dat ze begonnen met restaureren ben ik er nog maar één keer geweest. Tot de opening hoor, daarna ben ik er wel iets vaker geweest. Terwijl die periode ervoor was het bijna elke maand wel raak dat ik daar kwam. Ja, dat is ook al weer een voorbeeld van hoe het werk hier in de praktijk uitpakt.

SPI: Hij staat er nu mooi bij.

SP2: Ja. En uiteindelijk ga je er zelf ook weer van leren want zij hadden een megaprestatie geleverd om die restauratie rond te krijgen en dat was dus niet alleen die watervluchtmolen maar er was ook nog daarnaast een watergedreven molen wat een oliemolen werd. Was en weer werd. Toen dat helemaal klaar was, en dat was bijna dagelijks werk geworden voor die vrijwilligers, hadden ze zoiets van... En vanaf het moment dat die klaar was, na de opening, stroomde er mensen toe. Stroomde de toeristen ernaartoe en belangstellenden. Ja, nu nog steeds is het... Goed, met corona zijn ze dicht maar ze halen toch een bijna 15.000 bezoekers per jaar. En later is ook nog een informatiecentrum erbij gebouwd. Het is eigenlijk een hele aantrekkelijke plek geworden voor mensen om naartoe te gaan en kennis te maken met molens.

SPI: Ja. Wat zijn nu de belangrijkste fondsen voor de vereniging?

SP2: Ja, dat zijn er gewoon diversen. Dus uiteraard de loterij. Ook op dit moment het Molenfonds waar we geld krijgen voor bepaalde taken. Van dat geld kunnen wij een deel gebruiken, dat heet dan uitvoeringskosten, om het apparaat te betalen. Natuurlijk de inkomsten van onze leden en donateurs. Nalatenschappen. Er is nog een vermogen van een aantal miljoen wat ook rendement oplevert. Eigenlijk is er een veel grotere spreiding gekomen en zijn we niet afhankelijk van één bron van inkomsten. En daarom zie je eigenlijk dat corona ons ook helemaal niet zo heel erg treft. Misschien dat het de komende jaren wel gaat gebeuren als er een economische crisis zou doorzetten. Maar ja, qua werkbelasting en qua financiën, denk ik, zijn er niet echt fundamenteel schokkende dingen gebeurd. Maar je hoort mij er al een beetje aarzelend over praten en dat is het gevolg dat ik geen directeur meer ben. Ik houd mij er dus nu eigenlijk veel minder mee bezig. En ik moet zeggen dat ik dat wel heel fijn vind. Want ik benijd huidig directeur Nicole Bakker niet want het is in coronatijd wel heel hard werken hoor. En er moeten

ook een aantal dingen structureel veranderen. En die zorg heb ik gelukkig niet meer. Dat is het voordeel van mijn huidige positie.

SP1: Nou, laten we het eens over die positie hebben dan. In ieder geval de vorige en straks over de nieuwe. Het directeurschap van 1990 tot 2017 is nauw verweven met de veranderingen waar de molenwereld en het molenbehoud mee te maken kregen zoals we hier hebben besproken. Vereniging De Hollandsche Molen veranderde mee maar ook andersom. Het beleid en de proactieve houding van de vereniging dwongen veranderingen af binnen de molenwereld en het molenbehoud en dat leidde tot grote blijken van waardering in 2016 en in 2019. Daarover straks... Wat trof je aan toen je in 1990 achter jouw bureau ging zitten? En wat hield de functie van directeur toen in?

SP2: Nou, die functie was helemaal niet omschreven. Er was eigenlijk... Toen ik gevraagd werd directeur te worden heb ik meteen de vraag gesteld: "Maar wat voor een directeur moet dat dan zijn? Wat zijn dan mijn taken?". Daar was eigenlijk nauwelijks een idee over. Althans er waren wel ideeën maar die waren niet uitgesproken. Dus ik heb toen zelf het één en ander op papier gezet. Dat werd meteen geaccepteerd want men was blij dat... Wat eerder al verteld was het was een hele moeilijke situatie en daar was men door mijn benoeming nu toch min of meer uitgekomen. Ik wilde vooral een directeur zijn, naast de directeursstaken, met tot dat draagvlak onze specialisatie en communicatie en werving. Nou, dat was een akkoord. Waar ik me wel in vergist eigenlijk heb is dat bij best een aantal mensen... Kijk, de directeur ervoor, meneer de Koning, was echt een ambassadeur, was echt het gezicht van en was vooral iemand naar buiten toe. En hij deed eigenlijk helemaal niets aan interne organisatie en dat soort zaken. En ja, daar begon ik wel mee. En daar begon ik wel mee. Dat was toch voor sommige mensen die dachten van: nou, ik vind het wel prima dat Leo directeur wordt. En ineens begon ik me overal mee te bemoeien en stelde ik vragen over zaken. Op een gegeven moment moest er een nieuw kopieerapparaat komen en daar wilde ik gewoon een goed onderbouwd plan voor hebben. Nou ja, dat was voor betrokkenen: dat doen we altijd op die manier. En eigenlijk zou je bijna moeten zeggen dat in de periode voordat ik kwam of voordat ik directeur ben had iedereen eigenlijk zijn eigen ding en waren er eigenlijk eilandjes. Er was ook, door die tegenstelling die er was van oud en nieuw, binnen de organisatie best behoorlijk wat spanning tussen mensen persoonlijk. Ja, en dat heeft toch ook wel enige tijd geduurd voordat het plan duidelijk werd. Ik moet zeggen dat de besturen die er waren, ook de voorzitters, in die periode altijd voor 100 procent achter me gestaan hebben. Dus er is nooit... Ik heb best af en toe eens een conflict gehad hoor en een probleem gehad maar er is eigenlijk nooit een situatie geweest dat ik me alleen voelde of dacht van ik sta nu geïsoleerd. Nee, er was een grote steun en solidariteit. En je zag ook wel in die periode... Want toen ik bij de vereniging kwam was eigenlijk niet alleen... De Koning was natuurlijk wel de man in het veld en het gezicht, de ambassadeur. Maar de voorzitter van de vereniging was toch eigenlijk wel de belangrijkste persoon. En dat is geleidelijk aan wel heel erg gaan veranderen. En ik denk dat in alle opzichten nu de directeur van De Hollandsche Molen het gezicht van de vereniging is. En de voorzitter, want de huidige voorzitter doet dat uitstekend, dat voor een deel ook is maar toch veel meer naar de leden toe en op een aantal specifieke terreinen. Dus dat is wel in de structuur zo veranderd. Ik ben me geleidelijk aan minder met die communicatie bezig gaan houden want ik kon het op een gegeven moment gewoon niet meer bolwerken want ik zat dan nog steeds dat blad te maken bijvoorbeeld. Nou, dat is echt een behoorlijk tijdrovende zaak en je zag de kwaliteit van het blad ook achteruitlopen. Dat heb ik niet durven... Dat heb ik niet gezegd toen. Had ik misschien moeten doen. Maar goed, er is een mogelijkheid gekomen om een nieuwe redacteur erop te zetten, Ed van Gerven, en die heeft dat vind ik fantastisch goed gedaan. Hij heeft het blad tot de huidige kwaliteit gebracht die vind ik heel erg hoog is. En toen kon ik ook meer tijd gaan besteden aan die belangenbehartiging, ook aan die

advisering en ook aan de verdeling van fondsen. Ja, ik kreeg eigenlijk toch een beetje wel weer ook het takenpakket wat meneer de Koning vroeger had gehad maar ik had niet de technische knowhow erbij. Ik heb altijd wel mensen erbij gezocht die dat wel hadden en die de inbreng wel konden hebben en je zo kon behoeden voor blunders.

SPI: Ja. Je zegt: “Ik heb het opgeschreven.”. Ik weet niet of je het hebt opgeschreven maar je hebt het in ieder geval op een tegeltje gezet volgens mij. Je zit hier niet omdat je houdt van molens maar omdat je wat toevoegt.

SP2: Dat kwam vanuit mezelf omdat ik natuurlijk niet molens als hobby had en dus niet uit hobbyisme hier ben gekomen. Maar ook omdat er steeds meer kader kwam in het veld, steeds meer mensen die van de hoed en de rand wisten. Dus de gidsenorganisatie De Hollandsche Molen dat was veel minder. We moesten veel meer een voorloper worden. Er werken hier wel mensen, zeker aan de beleidskant, die soms zelfs van kinds af aan iets met molens hebben. Maar ik zeg ook altijd tegen ze: “Dat jij hier werk is niet omdat je van molens houdt maar is omdat je iets toe te voegen hebt, een bepaalde professionele kwaliteit door studie of door ervaring of door wat voor reden ook. En die vragen we aan je.”. Dus we vragen niet eindeloos meepraten met iedereen van wat is alles toch mooi en prachtig. Nee, we vragen dat je impulsen geeft en dat je kwaliteit toevoegt. En dat is de huidige positie van De Hollandsche Molen. Dus niet meer een organisatie van liefhebbers maar een organisatie vanuit de liefde voor het monument met een professioneel karakter en een professionele kwaliteit die duidelijk een extra dimensie geeft aan het molenbehoud.

SPI: Ja. Ik ga even naar 14 mei 2016. Paneldiscussie over industrieel molenaarschap in molen d’Admiraal in Amsterdam-Noord. Toen kwam ineens wethouder Laurens Ivens op de proppen met een Koninklijke onderscheiding. Hoe was dat?

SP2: Ja, dat was natuurlijk een volslagen verrassing. Hoewel, ik had helemaal niet zo veel zin in die forumdiscussie. Ik was een beetje moe en ik dacht van weer een zaterdag aan het werk. Maar mijn vrouw zei: “Nee, we gaan er gewoon naartoe.”. En toen zei ze later ook: “En trek maar even wat nette kleren aan.”. Ik was dat helemaal niet van plan. Ik dacht van dat is gewoon, ja, molenaars onder elkaar.

SPI: Gele trui.

SP2: We kunnen wel in spijker... Ja, gele trui. Kunnen we in spijkerbroek. Maar nee, dat moest niet gebeuren. En toen kreeg ik een beetje het gevoel van hm. Maar goed, ik merkte helemaal verder niks. En inderdaad. Eigenlijk vond ik het zelfs nog wel even jammer want ik was net eigenlijk op stoom aan het komen en ik had een geweldig betoog. Ik weet helemaal niet meer wat ik toen gezegd heb. Toen inderdaad Laurens Ivens binnenkwam met mijn familie en met allemaal bekenden die ik had en, ja, toen stopte meteen die discussie en hield hij een kort verhaal waar ik de hemel in werd geprezen en speldde mij de onderscheiding op. Ja, dat was wel een geweldig hoogtepunt.

SPI: Ja? Deed je dat wat als voormalig linkse rakker?

SP2: Ja, maar er zit wel een geschiedenis aan vooraf. Dat is best een persoonlijk verhaal maar ik ben echt ook wel bereid om daar wat over te zeggen. Ik heb altijd wat last gehad van dat ik moeilijk mezelf kon... Kon herkennen wat ik goed deed. Ik heb lang een periode gehad waarbij ik altijd... Ik heb het al eerder verteld, voorheen organiseerde ik die excursies. Dan ging dat allemaal 100 procent en dat ik achteraf altijd over één klein dingetjes wat niet goed was eindeloos door te... Dus het zelfvertrouwen was niet voldoende. En dat heeft me ook parten gespeeld qua gezondheid. En op een gegeven

moment ben ik daar wat aan gaan doen door gesprekken met mensen te voeren, hulp daarbij te zoeken. Ik had voorafgaand hieraan eigenlijk ook wel geleerd om ook gewoon te genieten van dingen en ook complimenten op waarheid in te schatten. Cruciaal was op een gegeven moment, iemand zei tegen me: “Wat heb jij een fantastisch vak.”. Ik zeg: “Fantastisch vak? Ik heb ellende met de Rijksdienst en allemaal toestanden. En er was een medewerker die vervelend deed.”. Toen zei die: “Maar houd nou eens even op. Je bent alleen maar bezig Nederland mooier te maken met die molens.”. En dat was voor mij wel een eyeopener van: ja. Dus ik kon ook meer gaan genieten van mooie dingen en ook erkennen voor mezelf dat ik die dingen ook goed deed en goed gedaan had. Daar moet je dan vervolgens mee oppassen dat je niet arrogant wordt natuurlijk. Dus eigenlijk dat lintje was de persoonlijke erkenning van die hele periode. En dat was al wel eerder toen ik 25 jaar in dienst was. Toen is er een studie, een soort symposium geweest in Wijk bij Duurstede, in het kleine theatertje daar. Daar waren mijn ouders nog bij en mijn schoonouders nog bij wat echt geweldig was als herinnering ook en daar werd je al wel... Maar dat werd in een mooie context gedaan vond ik. En toen kon ik daar ook al wel van genieten en daar ook trots op zijn. Maar ja, die Koninklijke onderscheiding was toch... Ik had het namelijk zelf al zo vaak georganiseerd. Ik heb elk jaar als directeur en dat is nu ook nog steeds voor de huidige directeur dat je rond die tijd je een paar keer een ondersteunende brief stuurt voor een aanvraag. En ik heb ook voor een paar mensen zelf ook georganiseerd, gevraagd en ook het hele feest georganiseerd. Onder andere Eric Zwijnenberg die ook al in deze serie te horen is geweest. En dat vond ik altijd ontzettend leuk om te doen. Anderen die hebben daar natuurlijk niks mee. Ja, die hebben niks met het koningshuis. Ik ook niet zo heel veel maar ik weet gewoon hoeveel betekenis het kan hebben voor mensen om toch op een bepaald moment die erkenning te krijgen. Ja, en nu viel het mij ten deel.

SP1: Ja. En 4 november 2019 in Muziekgebouw aan 't IJ toen kwam prinses Máxima.

SP2: Ja.

SP1: En die had dus de Prins Bernhard Cultuurfonds Prijs voor de vereniging, voor De Hollandsche Molen wat toch ook wel als waardering is voor het beleid dat de afgelopen jaren is gevoerd en uitgevoerd.

SP2: Ja. Daar hoort ook weer een mooi verhaal bij want wij wisten dat al een aantal maanden. We moesten dat lang geheimhouden. En ik denk een maand of drie, vier, ik weet het even niet meer uit mij hoofd wanneer het was, hadden wij, Nicole Bakker huidige directeur en ik, een afspraak met Henk Dijkstra van Prins Bernhard Cultuurfonds. En Henk is al heel lang ook de man van de monumenten. Daar hebben we regelmatig of onregelmatig contact mee als het over molens gaat. Die kwam hierlangs. We moesten één en ander bespreken want er zou wat gaan veranderen. Dus wij waren al een beetje gespannen. Wat gaat er dan veranderen? Gaat het de goede kant op of de slechte kant op? En we zaten hier in de lunchkamer, we zouden net beginnen en toen ging de telefoon van Henk. Ik heb daar een verschrikkelijke hekel aan. Ik vind ook bij vergaderingen moet je op tijd zijn en zet je jouw telefoon uit. Tenzij je iets verwacht maar dan moet je het zeggen. Dan moet je gewoon zeggen: “Ik kan gebeld worden vanwege...”. Hij werd gebeld. Ik dacht... En toen zei die van: “Zo. Nu moeten jullie meekomen. Even niks zeggen, niks vragen maar gewoon meekomen.”. En toen stond er een zwart busje voor de deur. Dus ik kreeg even het gevoel van: er gaat iets... We worden ontvoerd of zo. Maar goed, Nicole en ik in dat busje en naar de molen De Gooyer hier vlakbij. En daar stond de toenmalige directeur van het Prins Bernhard Cultuurfonds met een grote bos bloemen en de mededeling dus dat wij deze prijs kregen en daarbij ook nadrukkelijk werd mijn inspanningen voor het molenbehoud genoemd. En ook in dat Muziekgebouw aan 't IJ werd dat ook heel nadrukkelijk naar

voren gebracht. Natuurlijk was het Nicole die de prijs in ontvangst nam, dat hoort er ook gewoon bij. Daar heb ik ook helemaal geen problemen mee gehad. Maar zowel in de toelichting waarom de prijs naar De Hollandsche Molen alsook in de bedankwoorden van Nicole werd ik uitdrukkelijk genoemd. En ja, dat heeft me gewoon heel veel goed gedaan. Vooral ook omdat ik zie deze prijs als echt een vakprijs. Collega's die zich bezighouden met erfgoed die hebben die prijs, en dat is niet een beslissing geweest van één persoon bij het Prins Bernhard Cultuurfonds, dat heeft een hele cyclus van onderdelen dat het langs moet gaan. Er is een adviescommissie bestaande uit deskundigen op gebied van erfgoed en monumenten uit heel Nederland die uiteindelijk daarmee begonnen is. Die prijs is voor mij ook vooral een prijs, en echt niet alleen voor mij, maar is een vakprijs. En het was heel leuk op die dag. Er was een soort congres aan verbonden waar wij ook iets konden vertellen over het Molenfonds bijvoorbeeld. Ja, ik denk dat het ook voor veel mensen nog eens een keer uitleg is geweest wat De Hollandsche Molen doet, voor zover ze dat nog niet wisten.

SPI: Je noemde het een oeuverprijs.

SP2: Ja, het is een oeuverprijs voor het werk van de vereniging want ik heb altijd wel... Ik vind altijd je staat op de schouders van je voorgangers en je moet niet... Ik ben niet iemand om me af te zetten tegen die voorgangers. En ik heb heel veel geleerd van die voorgangers. Niet alleen van meneer de Koning, want ik ben altijd meneer de Koning blijven zeggen, maar ook van mensen die hier werkten, ook van [? 01:56:29], op hun eigen manier. Soms begrijpen mensen helemaal niet waarom dat nou belangrijk voor me is. Gerbrand de Vries in die beginperiode. Fred van Zon als penningmeester, de voorzitters, allemaal mensen op wiens schouder je eigenlijk staat vind ik. En het is dus duidelijk niet een prijs voor een... En dat was het bijzondere, dat moet ik erbij zeggen. De versies daarvoor waren voor personen en nu was het ineens een organisatie die de prijs kreeg. En degene die daarvoor de prijs van het Prins Bernhard Cultuurfonds kreeg dat waren niet de minste. Anton Corbijn en dat was Geert Mak, Francine Houben, een bekende architect. Dus je stond wel even in de hors categorie. En dat zijn wij niet zo gewend. Ik weet nog heel goed dat ze in haar dankwoord zei, Nicole, van: "Ja, en morgen gaan we gewoon weer aan het werk.". Zoiets van we zijn gewoon en we blijven gewoon. En dat past wel een beetje bij de club. Maar ja, het is inderdaad een prijs, een oeuverprijs voor alles wat in die bijna 100 jaar gedaan is.

SPI: Er kwam ook een geldbedrag mee. Het leidde tot het Jongerenfonds Molens en tot het Molenambachtfonds. Wat is dat en hoe belangrijk is dat?

SP2: Het zijn terreinen waar te weinig gebeurt. Dus jongeren... Nou we hebben het er eerder al over gehad, de situatie nu is dat we gewoon echt met een behoorlijke vergrijzing te maken hebben in het molenbehoud en we willen impulsen geven aan jongeren om zich meer en beter te kunnen binden aan molens. Maar dat moet op een andere manier dan we tot nu toe altijd gedaan hebben. We hebben daar ook gezegd of er is ook gezegd: "Dat moeten dus de jongeren vooral zelf doen.". Dus er is een groep jongeren bij elkaar gebracht. Eén van de medewerkers zit er ook bij, dat is ook een jong iemand. Die gaan zelf aan de slag om iets te bedenken. En dat is best lastig omdat er al zo veel is. Ik ben er ook niet direct meer bij betrokken dus de laatste stand van zaken weet ik niet precies. Ambachten is een beetje ook wel voortgekomen uit de vraag: "Is er voldoende ambachtelijke kennis behouden en voor de toekomst?". En dan gaat het niet alleen om vaardigheden maar gaat het ook om dingen die in het hoofd van mensen zitten. En hoe kan je ervoor zorgen dat die ambachten beter geborgd zijn? Dat is een ontwikkeling overigens die ook uit de molens om in erfgoed heel belangrijk is. Er is echt een grote verbetering gekomen in ambachtsopleidingen. Dat wordt niet meer in het reguliere onderwijs namelijk gedaan. Er zijn speciale cursussen en opleidingen gekomen.

Nou, we moeten kijken of we daarbij kunnen aansluiten naargelang de behoeften in het veld.

SP1: Oké. De naam van jouw opvolger is al een paar keer gevallen, Nicole Bakker. I september 2017 toen droeg je het directeurschap aan haar over maar je blijft betrokken bij de vereniging als hoofd belangenbehartiging. Waar komt die functie vandaan en wat houdt het in?

SP2: Nou eerlijk gezegd, het beestje moest een naam hebben hoor. Dus daar hadden we helemaal niet over nagedacht. Het was zo dat voordat die beslissing genomen werd was ik directeur en Nicole adjunct-directeur maar in de praktijk waren we gewoon gelijkwaardige directie waarbij ik de belangenbehartiging deed en veel van de externe contacten en zij vooral de interne organisatie, financiën, personeel en dergelijke. Zij zou alle taken krijgen en dat hoort dan ook gewoon bij de functie. En ik zou wel doorgaan op dat punt van belangenbehartiging. Ik was toen volop ook actief in die FIM, in die Federatie Instandhouding Monumenten. Dus ik hield me bezig met belangenbehartiging. Om toch even aan te geven wat dan je status is heb ik gezegd: "Nou, noem me maar hoofd belangenbehartiging.". Het was een nieuwe functie. Natuurlijk meteen gezegd van: "Dat is ook eenmalig dus na jou komt er niet een nieuw hoofd belangenbehartiging.". Want in zo'n kleine organisatie moet er maar één leidinggevende zijn. Dus ik ben ook veel meer een coördinator hoor dan dat ik hoofd ben in de zin dat ik leidinggeef. Maar dat was de naam die we eraan verbonden hebben.

SP1: Nou, dan gaan we afronden. Als je terugkijkt op de afgelopen 35 jaar van de vereniging De Hollandsche Molen en alles wat wij besproken hebben dan ontstaat het beeld dat De Hollandsche Molen is meegegaan in haar tijd en haar positie als de belangenbehartiger relevant heeft gehouden, zelfs heeft versterkt. De organisatie, de verhoudingen, de ambacht, het geld, het imago, het machtige maalwerktuig zelf. Om het in een cliché uit te drukken: het gaat de molen voor de wind.

SP2: Ik denk het wel. Ik denk als je het vergelijkt met inderdaad 1985 of nog daarvoor dat de positie van de molen zowel fysiek als... Als je kijkt het aantal molens is toegenomen eigenlijk. Ze staan er veel beter bij dan toen. Er is duidelijk meer zorg. Dus het object zelf maar ook de hele structuur eromheen is echt op een hoger plan gekomen. Dat is echt niet alleen mijn verdienste hoor, echt niet. Dat heb ik gewoon samen met anderen gedaan. We zullen ongetwijfeld ook dingen niet goed gedaan hebben, dat denk ik ook, maar we hebben ons een hele stevige positie weten te verwerven. En ik denk dat die positie ook niet zo gauw meer zal verdwijnen. Maar het is wel van belang om niet bij de... Hoe zeg je dat nou? Bij de pakken neer gaan zitten, dat is een negatieve uitdrukking. Maar het is wel van belang dat je blijft innoveren.

SP1: Niet op je lauweren rusten.

SP2: Precies, niet op je lauweren rusten. Sorry, ja. Het is belangrijk. En dat is niet alleen belangrijk voor de organisatie, het is ook belangrijk voor de mensen want het is alleen maar leuk om te innoveren vind ik. Maar het is ook gewoon van belang voor het behoud zelf. Want de maatschappij verandert ondertussen en daar ben ik weleens een beetje beducht voor dat we onvoldoende dat volgen en dat we daarin wel ook stappen moeten zetten om innovatief te blijven. Want als je zo'n gesprek zou doen over 20 jaar met mijn opvolger of met opvolgers daarna dan zal je zien dat de situatie rond molens heel anders alweer is of veranderd is. Basisdingen blijven, een molen blijft een molen en blijft een werktuig. Maar de maatschappij verandert en ik denk dat de grootste uitdagingen zijn niet zozeer meer gelegen in het object maar vooral ook in de maatschappij en in het draagvlak en hoe die maatschappij eruitziet. Ik vertelde eerder van elk kind weet wat

een molen is. Ik vraag me af of een kind van een vluchteling dat wel weet. En dat zijn toch ook... Mensen met die achtergrond komen in onze maatschappij of je het nu leuk vindt of niet. En die moeten dus ook een plek zien te vinden. Dus inclusiviteit, diversiteit bijvoorbeeld is iets wat steeds belangrijker wordt. Maar ook je ziet nu toch dat veel mensen wat los aan het komen zijn van hun achtergrond. Veel molens staan in een kleine gemeenschap en daar hebben ze een heel mooi draagvlak maar hoe je een molen kan behouden in een grotere gemeenschap, in stedelijk gebied dat... Ik denk wel soms dat dat een grote uitdaging kan gaan worden. Ik zie daar heel veel mogelijkheden voor maar je moet je wel dan bewust zijn van dat probleem en van dat je die kant op moet.

SPI: Ja.

SP2: Maar dat is allemaal voor mijn opvolgers denk ik nu vaak.

SPI: Ja. Staat dit allemaal in Molentoeekomst, het visiedocument?

SP2: Molentoeekomst staat wel in die traditie. Molentoeekomst is in 2015 gepresenteerd maar is eigenlijk begonnen in 2013. Dus dat is ook al acht jaar geleden. Ja, we zijn eigenlijk, denk ik, bijna en daar zijn we over aan het nadenken zelfs, over een vervolg en over een nieuwe Molentoeekomst. Want in die periode is er al heel veel veranderd. En waar we nu in zitten, wat voor consequenties heeft corona voor onze maatschappij maar ook voor het behoud van erfgoed? Ik denk dat die consequenties weleens veel groter kunnen zijn dan we nu denken.

SPI: Slotvraag: je bent ruim 35 jaar vooruitgegaan. Als je nou toch eens over je schouders terugkijkt, hoe zou je dat dan willen omschrijven zelf? En wat zou die linkse rakker van toen daarvan gevonden hebben?

SP2: Nou, die linkse rakker had waarschijnlijk met de mond open gestaan van: is hij die kant opgegaan? Maar misschien was het wel zo dat ik op het moment dat ik hier kwam werken al wat van die linkse veren aan het kwijt raken was omdat ik ook wel inzag dat er ook hele negatieve kanten aan zaten. Ja, ik denk weleens er zijn een heleboel dingen mij gewoon overkomen. Ik heb geen carriëreplanning gehad. Ik heb niet gedacht, wat nu veel meer het geval was... Dat komt wel heel erg voort uit die periode van de jaren '80 dat er gewoon geen zicht was op werk. Ik zie dat ook heel veel van mijn studiegenoten die een volstrekt andere weg zijn opgegaan. Bijna allemaal goed terechtgekomen zijn hoor, we zijn geen lost generation. Maar wij zijn allemaal wel gaan studeren en de stap naar het werk gemaakt, al dan niet want er zijn ook mensen heel lang werkloos gebleven, in een hele onzekere situatie waarbij dus een carriërepad er niet was. Uiteindelijk ben ik ergens terechtgekomen waar, denk ik, mijn talenten tot volle ontplooiing zijn gekomen. Maar ik was me daar helemaal niet zo van bewust.

SPI: Nee.

SP2: En ik wil niet zeggen daarmee dat ik maar wat aangerotzoid heb hoor hier, dat is natuurlijk niet het geval. Je hebt natuurlijk wel gewoon heel goed geluisterd en gekeken en gestudeerd. Ik zeg ook altijd tegen mensen: "Houd je vakliteratuur goed bij dat je goed weet wat de ontwikkelingen zijn.". Maar het was niet gepland om dat zo te doen. En dat je daarmee dan ook juist de molen, wat toen ik 16, 17 was ook maar een oubollig ding vond, dat je die in de vaart der volkeren hebt opgestoten dat had ik nooit gedacht.

SPI: Dank voor het gesprek, Leo.

SP2: Bedankt. Ik vond het erg leuk.